

ПЕТРО ВОЛИНЯК

ЛАНЦІ

**ЧИТАНКА
ДЛЯ IV КЛАСУ**

ПЕТРО ВОЛИНЯК

Л А Н И

ЧИТАНКА ДЛЯ 4-ОЇ КЛАСИ
ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЧИТАННЯ

*Дарюча Молоді України
ім. Митр. А. Шептицького
вд К. Зв. С. Кошицька
Фрэнк 6-ХІІ 1955*

Нитальня української молоді
"МОЛОДА ПРОСВІТА"
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Бравн вул.

ВИДАВНИЦТВО "НОВІ ДНІ"

Торонто, Канада

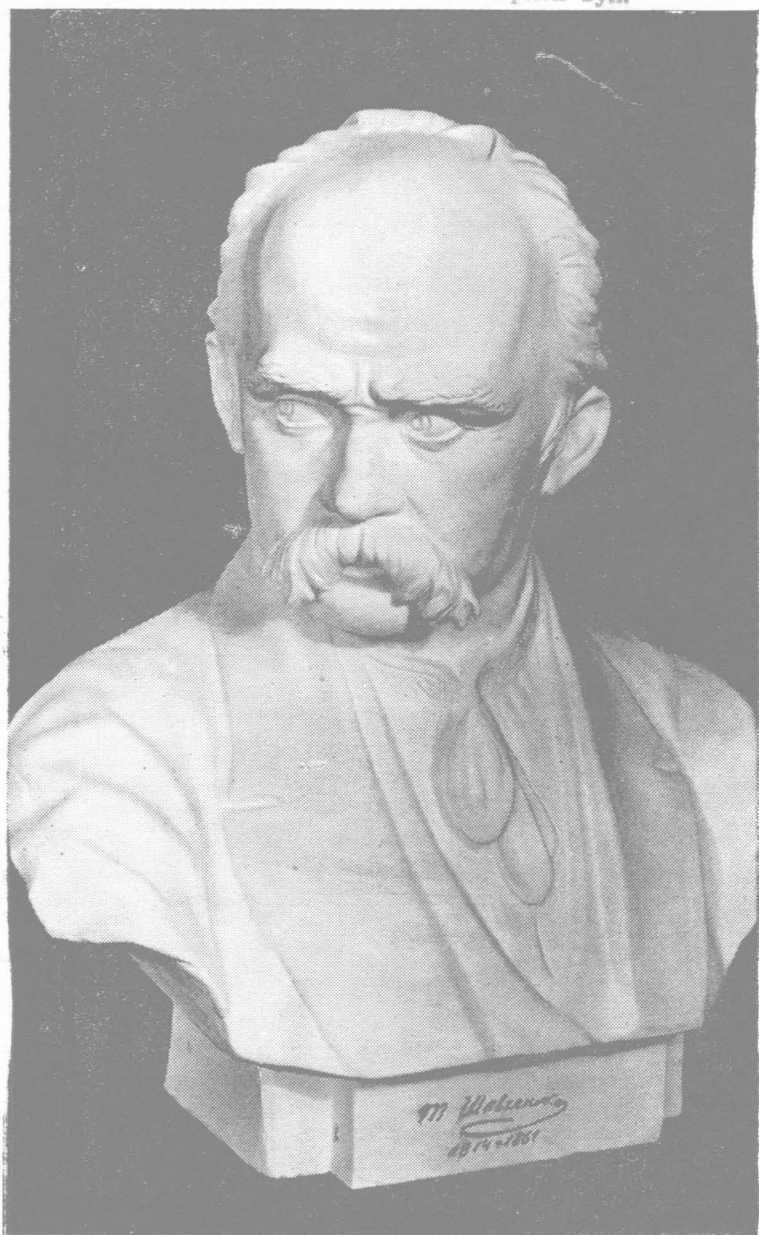
1952

Обкладинка: Михайло Дмитренко

Друк:

THE BASILIAN PRESS, TORONTO, ONTARIO, CANADA

Читальня української молоді
"МОЛОДА ПРОСВІТА"
Ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Брави вул.

• СВОЮ УКРАЇНУ ЛЮБІТЬ! •

Т. Шевченко

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом.

К. Ушинський

ДІТИ В ГАЮ

Двоє дітей, брат і сестра, пішли до школи. Їм треба було проходити повз чудовий, тінистий гай. На дорозі була спека і пил, а в гаю затишок і прохолода.

— Слухай мене, — сказав брат сестрі, — до школи ми ще встигнемо. В школі тепер жарко і нудно, а в гаю повинно бути дуже затишно. Послухай, як співають там пташки, а білок скільки стрибає по гілках! Чи не піти нам туди, сестро?

Сестрі сподобалась братова порада. Діти поклали книжки під куш, взяли за руки й сховались між зеленими кущами, під кучерявими берізками.

(В гаю справді було всею й галасливо. Пташки літали й співали, білки стрибали з гілки на гілку, жуки метушились у траві. Перш за все діти побачили золотого жучка.

— Пограй но з нами, — сказали діти жучкові.

— Я б з радістю — **відповів жучок**, — але не маю часу: я шукаю собі поживу.

— Пограй з нами, — сказали діти жовтій волохатій бджолі.

— Ніколи мені гратись з вами, — відповіла бджілка, — мені треба збирати мед.

— А ти, чи не пограєшся з нами? — спитали діти мурашку. Але мурашці ніколи було слухати: вона тягла соломинку втриє більшу за себе і поспішала будувати своє житло.

Діти звернулись було до білки, але вона махнула пухнатым хвостом і відповіла, що повинна зробити запас горіхів на зиму.

Голуб сказав: “Я будую гніздо для своїх маленьких діток”. Сіре зайченятко бігло до струмка вмити свій писок. Білій квітці полуниці теж ніколи було бавитись з дітьми: вона хотіла скористатись чудовою годиною і приготувати до строку свою смачну ягідку.

Дітям стало нудно, що всі зайняті своїми справами і ніхто не хоче з ними гратися.

Вони підбігли до струмка. Дзюркочучи по камінню, він біг через гай.

— Тобі вже, напевне, нічого робити, — сказали йому діти, — пограйся ж з нами.

— Як! Мені нема чого робити? — проказав сердито струмок. — Ах ви, ледачі діти! Подивіться ж на мене: я працюю і вдень і вночі і не знаю жодної хвилини відпочинку. Хіба я не напуваю людей і тварин? Хто ж, крім мене, миє білизну, крутить колеса в млині, носить човен і гасить пожежі? О, в мене стільки праці, що голова йде обертом! — додав струмок і побіг далі по камінню.

Дітям зробилось ще скучніше, і вони подумали, що їм краще було б піти до школи, а вже потім, ідучи з школи, зайти до гаю. Але в цей час хлопчик побачив на зеленій гілці маленьку красиву пташку. Вона сиділа, здавалось, дуже спокійно і наспівувала веселу пісню.

— Агов, весела співачко! — гукнув хлопчик, — тобі, здається, нічого робити, пограйся з нами!

— Як! — відповіла ображена пташка, — мені нічого робити? Та хіба я цілий день не ловлю мошок, щоб нагодувати моїх малюків? Я так втомилася, що

не можу крильця підняти; та й тепер я заколисю пісенькою моїх малих діточок. А ви що робили сьогодні, маленькі ледарі? До школи не пішли, нічого не вивчили, стрибаєте по гаю та ще й заважаєте іншим діло робити. Ідїть краще, куди вас послали, та пам'ятайте, що лише для того приемний відпочинок, хто попрацював і зробив усе, що був зобов'язаний зробити.

Дітям стало соромно: вони пішли до школи і хоч прийшли пізно, але вчились ретельно.

Запитання:

1. Чому діти запізнились до школи?
2. Чому в лісі ніхто не захотів гратися з ними?
3. Що після цього зробили діти і як вони вчилися?

Завдання:

Перекажіть це оповідання своїми словами (на письмі).

Наталя Забіла

ВЕРЕСЕНЬ

Ходять хмари в небі синім.
Місяць вересень прийшов.
Сповнивсь вереском пташиним
Тихий затишок дібров.

Позлітавшись у зграї
Різне птаство молоде
В крилах сили набирає
І відльоту в вирій жде.

Бо пташки дзвінкоголосі
Знають — літа вже нема.
Хоч і тепло ще, та осінь
Вже підходить крадькома.

І, набравшись сил за літо,
Галасливі, як пташки,
Знов ідуть до школи діти
І сідають за книжки.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

ЧОЛОВІК ТА ЛЕВ

(Українська народна казка)

Був собі чоловік і пішов собі шукати здобичі або якого щастя. Проходить він лісом. От іде проти нього лев.

— Куди ти йдеш? — питає лев. — Хто ти такий?

— А ти хто? — питається чоловік.

— Я, — каже, — лев.

— А я — пралев.

— Давай мірятися, хто дужчий, — говорить лев, — я чи ти?

— Можна попробувати, — каже чоловік, — так нема чим.

Ідуть вони та йдуть, аж лежить палиця залізна, велика-велика.

От лев і говорить:

— Ну, тепер маємо чим мірятись, хто дужчий: хто вище закине, той і дужчий.

Взяв тую палицю лев, як кинув, то як упала тая палиця назад, так лев і каже:

— Ану, тепер ти.

От чоловік узявся за палицю, — насилу один кінець від землі підняв, не те що кинути, — та й стоїть.

— Що ж ти не кидаєш? — каже лев.

— Я ото чекаю на тую хмару: як набіжить, то закину на хмару, до брата, бо мій брат там за коваля: поробить з палиці цвяхи та й буде там коней кувати.

— Е, шкода палиці, — каже лев, — краще не кидай.

— Про мене, — каже чоловік, — як так, то й так.

От просить лев чоловіка до себе пообідати. Приходять до хати. Лев посилає чоловіка по воду й дає йому залізні відра, великі-превеликі. Чоловік ледве покотив тії відра з гори.

Прикотив до криниці, сів коло неї та й став штурхати патичком навколо криниці. Лев не дочекався його та й приходить.

— Що ти робиш?

— А от обкопую криницю: не хочу потроху воду відрами носити, а заберу разом усю криницю.

Лев аж злякався, який чоловік дужий, забрав відра та й пішов до хати.

Посилає тоді лев чоловіка по дрова:

— Ну, йди, вибери там дуба, виверни та й принеси сюди.

Пішов чоловік до лісу, став лико дерти та зв'язувати.

Не дочекався його лев, приходять та й питається:

— Що ти робиш?

— А от зв'язую лико: не хочу по одному дубові тягти, а зачеплю увесь ліс та й потягну до хати.

Лев аж злякався, який чоловік дужий, вирвав собі дуба та й поніс додому.

Розклав огонь, наварив вареників — собі мірку й чоловікові мірку та й говорить:

— Хто швидше з'їсть, той і дужчий.

От лев їсть вареники, а чоловік собі у торбу складає. Поскладав та й каже:

— Бач, я уже свої поїв: я дужчий.

— Ходім, — каже лев, — на скелю, хто лучче вдарить камінь, той дужчий.

Як ударив лев ногами об скелю, аж камінь посипався.

А чоловік як ударив об торбу з варениками, так юшка з них і потекла.

От чоловік і каже:

— А бач, я дужчий: як ударив, то аж вода потекла.

От тоді лев зовсім злякався та й проситься:

— Що тобі, — каже, — дати, щоб ти мене покинув?

— Принеси мені, — каже чоловік, — бочку грошей, тоді покину.

Взяв лев бочку грошей, пішли до чоловікової хати.

Підходять, а діти, як побачили батька, біжать і кричать:

— Батько прийшов, лева привів.

Як побачив їх лев, злякався, кинув бочку з грошима та й побіг світ за очі.

Запитання:

1. Де зустрілися чоловік з левом?
2. Про що вони сперечалися?
3. Чим переміг чоловік лева?

Завдання:

Придумайте інший заголовок до цієї казки.

ХАРИТЯ

I.

В печі палав огонь і червоним язиком лизав челюсті. В маленькій хаті було поночі. На постелі лежала слаба жінка і стогнала. Це — Харитина мати. Шість тижнів минуло, як помер її чоловік, батько Харитин, і відтоді бідна вдова тужить та слабує, а оце вже другий день як зовсім злягла. Злягла саме в жнива, в гарячий час, коли всі, хто вміє жати, подались на ниву збирати на зиму хліб. І вдовине жито поспіло, та нема кому його жати; сиплеться стигле зерно на землю, а вдова лежить недужа: тяжка слабість спутала руки й ноги, прикувала до постелі... Лежить бідна мати Харитина та б'ється з думками...

Рипнули двері.

— То ти, Харитю? — почувся млявий голос слабої.

— Я, мамо!

З дверей виткнулось спершу відро, до половини виповнене водою, далі русява головка дівчинки, нахилена набік до відра, а далі права рука, піднята трохи догори. В хату увійшла Харитя і поставила коло печі відро. Їй було вісім років. Десь дуже важким видалось Хариті те відро з водою, бо, поставивши його на землю, хвилинку стояла нерухомо, спершись на припічок і важко дихаючи. Ліва рука від незвичайної ваги зомліла, і Харитя не могла її зігнути. Але це було одну хвилину. В другій — метнулась Харитя до мисника, легесенько, мов кізка, стрибнула на лаву, зняла із полиці горщик і поставила його коло відра.

— Що ти робиш, доню? — поспитала мати.

— Вечерю варитиму, мамо.

Слаба тільки зітхнула.

А Харитя й справді заходилась коло вечері. Змила в мисчині жменьку пшона, вкинула щіпку солі та зо дві, зо три картоплини, налила в горщик води і поставила до вогню. Любо було глянути на її дрібненькі запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої. Великі сиві очі з-під довгих чорних вій дивились пильно й розумно. Смугляве личко розчервонілось, повні уста розтулились, — вся увага її

була звернена на роботу. Вона забула навіть і за нові червоні кісники, що двічі обмотували її русяву, аж білу головку. Кісники ті були її радість, її гордості. Оце третій день, як хрещена мати подарувала їй ті кісники, а Харитя й досі не натішиться ними.

Мати стиха застогнала.

Харитя стрепенулась і підбігла до ліжка.

— Чого ви, матінко? Може, водиці холодної? Що у вас болить? — ластівкою припадала вона коло недужої.

— Ох, дитино моя люба! Все в мене болить: руки болять, ноги болять, голови не зведу. От, може, вмру, на кого ж я тебе лишу, сиротину нещасну?.. Хто тебе догляне, вигодує?

Харитя почула, що її маленьке серце заболіло, наче хто здавив його в жмені; сльози затремтіли на її довгих віях. Вона припала матері до рук і почала їх цілувати.

— Що ми робитимемо, доню? От довелось мені злягти саме в жнива... Хліб стоїть у полі невижаний, осипається... І вже не знаю, як мені, бідній, недужій, запобігти лихові... Як не зберемо хліба — загинемо з голоду зимою!..

— Не журіться, мамо, не плачте!

II.

Поки Харитя говорила ці слова, в біленькій голові її промайнула думка: якто нема кому жати? А вона що ж робитиме? Ще торік ходила вона з мамою на ниву, бачила, як мати жне, ба, сама брала серп і жала! Адже ж вона багато б нажала, якби мати не сварила за скалічений палець. Але торік вона була ще маленька, маленькими рученятами не могла вдержати серпа, а тепер вона вже виросла, набралася сили, і руки побільшали. Харитя глянула на свої руки. Адже цими рученятами вона принесла з річки піввідра води, хоч яке воно важке, те відро! Завтра, як розвидниться, встане Харитя, нагодує маму (коли б ще схотіли їсти, а то відколи слабі — саму воду п'ють), візьме серп і піде в поле. А вже як буде жати! І не розігнеться. І уявилась Хариті вижата нива, а на ній стоять полу-кіпки й блищать проти сонця, як золоті. І сама Харитя стоїть на полі, дивиться на свою працю і думає, як

би звезти хліб у стодолу. От що вона зробить: піде до хрещеного батька, обійме його рученьками за шию, скаже: “Татку мій любий та милий! Я вже вам бавитиму маленького Андрійка, буду йому за няньку, тільки звезіть наш хліб та складіть у стодолу!” Він добрий, батько хрещений, він її послухає, зведе хліб. А як же зрадіє мати, коли Харитя прийде до неї й скаже: “А бачте, матусю кохана, увесь хліб у стодолі!” Мати з радощів вичуняє, пригорне доню до серця, поцілує, і знов житимуть вони веселі та щасливі і не загинуть зимою з голоду...

В печі щось бухнуло, зашипіло, засичало.

То збігав куліш.

Мерщій кинулась Харитя до печі, одставила горщик, доглянула страву і насипала в полив'яну миску гарячого кулешу. Мати виїла ложок зо дві та й поклала ложку. Страва здалась їй несмачною, противною. Харитя їла чи не їла, швиденько помила посуд, поскладала його на мисник, засунула сінешні двері. Їй хотілося швидше діждатися ранку. “Ляжу зараз спати, щоб завтра раніше прокинутися”, подумала Харитя і, поставивши коло мами воду на ніч, лягла на лаву. Але сон не зліплював їй очей, він десь утік з цієї хати, бо й недужа мати не спала і стогнала. Повний місяць дивився у вікно і на комині намалював також вікно з ясними шибками та чорними рамами. Харитя поглядала в той куток, де лежав серп, і думала свою думку. А надворі так місячно, ясно, хоч голки збирай. Харитя сіла на лаві і глянула у вікно. В імлістій долині, осяяні срібним промінням місячним, стояли широкі лани золотого жита та пшениці. Високі чорні тополі, як військо, стояли рядами край дороги. Сине небо всипане було зорями. Зорі тихо тремтіли. “А що, якби тепер вийти на ниву? Е, ні! страшно, вовк вибіжить з лісу, страхи повилазять з пшениці...” І Хариті справді стало страшно, вона знов поклалася на лаві і одвернула од вікна.

— Чому ти не спиш, доню? — питає мати.

— Так... я зараз спатиму, мамо!

Мати стогне, а Харитю живий жаль бере за серце. Бідна мама! Все болить у них. Аж ось трохи згодом і слаба мати, і копи на полі, і вовк, і ясне вікно на комині змішуються в якійсь кумедній плутанині. Сон,

влетівши до хати, бере Харитю під своє крило. Срібний промінь місячний тихо сяє на білій голівці дівчинки, всміхається до нових червоних кісників, гуляє по смуглявому видочку та по білих дрібненьких зубах, що виглядають з-за розтулених повних уст.

Харитя спить солодким сном.

III.

Рано встало золоте сонечко. Рано, разом з сонцем, прокинулась і Харитя. Хутенько зварила куліш, нагодувала маму, сьорбнула й сама кілька ложок. Упоравшись, зняла серп з полиці, поклала в торбинку хліба та цибулі і зав'язалась рябенькою хусточкою. Далі поцілувала маму й каже:

— Піду я, мамо, на вулицю до дівчат, побавлюся трохи.

— Іди, доноу, та не барись...

Іде Харитя селом і якось їй чудно. Ніколи не ходила сама так далеко від хати. От уже й крайню хату минула, вийшла на поле і стала, задивившись в далечінь на чудовий краєвид.

І справді, було на ниві несказанно гарно. Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повилась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелиться килим ясно-зеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, лунає в повітрі весела пісня жайворонка. Віють з поля чудові пахощі від нестиглого зерна і польових квіток. І добре Хариті на ниві, і страшно. Стала вона й не знає, чи йти далі, чи вертатися. Але виткнулась десь далеко з жита червона хустка жіноча, і Харитя згадала і хвору маму, і чого прийшла. Вона подалася стежкою межи жита. Як тільки Харитя увійшла межи жита, гарний краєвид зник. Босі ноженьята ступали по втопаній стежці, над головою, межи

колосками, як биндочка, синіло небо, а з обох боків, як стіни, стояло жито й шелестіло вусатим колоссям. Харитя опинилась наче на дні в морі. В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку. Польова повитиця полізла догори по стеблині жита і розтулила свої білі делікатні квіточки. Харитя мимохить зривала дорогою квіточки та йшла все далі. Аж ось і їх нива. Вона добре знає свою ниву, ось і рівчак той, що промила весняна вода. Харитя поклала торбинку, взяла в руки серп і почала жати. Тихо навкруги. Тільки цвіркун цвіркоче в житі, шелестить сухий колос та інколи запідпадьомкає перепелиця. Жне Харитя, але якось недобре йде робота. Довге стебло плутається, великий серп не слухається в маленькій руці, колосся лоскоче спітніле личенько... Аж ось щось наче впекло Харитю в палець. Вона вихопила руку й побачила на пальці кров. Серп випав у Хариті з рук, лице скривилося з болю, на очі набігли сльози, і Харитя от-от заплакала б гірко, коли б не нагадала свою бідну матір. Швиденько обтерла вона кров з пальчика спідничкою, затерла врізане місце землею і почала жати. Стерня коле босі ноги, аж на плач збирається Хариті, піт великими краплями падає на землю, а бідна дівчинка жне та й жне.

Якось обернулась Харитя назад, щоб покласти нажату жменьку, глянула навкруги, і страх обхопив її. Адже вона одна на ниві! Ану, який страх вискочить з жита й задушить її! Раптом — фуррр!.. Перепелиця пурхнула перед самою Харитею і, тріпочучи короткими крилами, ледве перенесла на кілька ступнів своє важке, сите тіло. Серце закалатало в Хариті в грудях з переляку, потім наче спинилось, і Харитя скам'яніла на місці. Однією рукою стиснула жменьку жита, другою — серп. Лице пополотніло. Великі сиві очі з жахом дивилися в жито. За хвилинку Харитя трохи відійшла. Серце знов застукало в грудях, Харитя наважилась тікати...

Стежкою наближались дві молодіці. Харитя побачила їх, знов нагадала недужу, бідну маму і, схиливши русяву головку, взялась до роботи. Вона мусить вижати жито! Вона мусить потішити свою нещасну маму!

Молодіці наблизились до Хариті, впізнали її і глянули одна на одну.

— Ти що тут робиш, Харитю? — спитали разом.

Харитя здригнулась, підвела очі на молодиць і засоромилась.

— Жну... мати слабі лежать... нема кому хліб вижати... з голоду згинемо зiamoю...

В голосі її тремтіли сльози.

Молодиці знов глянули одна на одну.

— Бідна ж ти, дитино, бідна!

Враз Харитя почула, що сльози душать її. Зразу якось дуже жаль стало їй слабої матері, дуже заболів той

пальчик, що втяла серпом, заболіли ноги, наколені стернею, згадався переляк недавній, — сльози, мов град, посипались на землю, і Харитя, голосно хлипаючи, заридала.

Молодиці кинулись до неї.

— Що з тобою, дитино? Не плач, перепілочко! Мати твоя одужає, а жито ми вижнемо, не дамо вам згинути з голоду. Ну, не плач же, квіточко!

Молодиці взяли на руки бідну Харитю, цілували, потішали.

— Ходім зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину...

Молодиці взяли за руки Харитю і подалися стежкою назад у село. Харитя йшла і тихо хлипала.

IV.

Незабаром Харитина мати одужала. Молодиці вижали удовніне жито, хрещений батько Харитин звів

хліб у стодолу, і сироти вже не боялися голодної смерті. Мати цілувала та пестила свою добру дитину.

Запитання:

1. Розкажіть, якою була Харитя?
2. Як жили Харитя з мамою за російської царської влади в Україні?
3. Чому Харитя вирішила сама вижати жито?
4. Хто допоміг Хариті вижати жито?
5. Хто його звів і склав у стодолу?

Завдання:

1. Перечитайте уважно це оповідання ще раз (самі) і доберіть заголовки до кожного розділу.
2. Напишіть власне оповідання на тему: "Як я допомагаю своїм батькам"?

Народні приказки:

1. Добрі діти батькам вінець, а погані — кінець.
2. Добрі діти на ноги поставлять, а погані з ніг зваллять.
3. Тоді мати щастя має, як добру дитину має.
4. Ледача та дитина, якої батько не вчпв.
5. Любо й неньці, як дитина в честі.
6. Тікай, бо москаль штани здере! (Так в Україні малих дітей лякають).

П. Грабовський

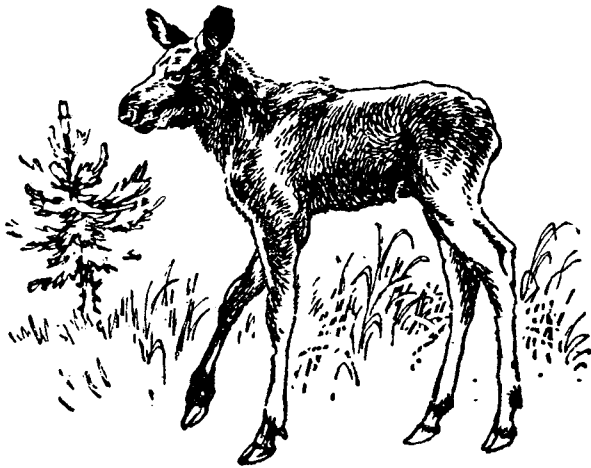
**
*

Любо, привільно
в тишу гулять...
Верби прихильно
гнутья, шумлять;
сивий рибалка
сіть закида, —
здійметься скалка,
плисне вода.

Журно дзюріє
попід веслом...
Огнище мріє
геть за селом;
хлопці на паші,
чи косарі,
сіли до каші
серед ріллі.

Завдання:

Напишіть власне оповідання на тему цього вірша.

Г. Скребиський

ЛОСЕНЯ

I.

Усю ніч лосеня блукало біля кущів, чекаючи матері. Настав ранок. Заспівали птахи. Виглянуло сонце й освітло галявину, дерева, кущі.

На галявину вийшла ряба курочка-тетерка з цілим виводком тетерят. Тетерята були рябенькі, пухнасті. Вони весело розбіглися по галявині, а тетерка знайшла мурашину купу, розгребла її лапами і, як квочка, заквактала, скликаючи дітей. — Ко-ко-ко! Збіглися тетерята і почали дзьобати мурашині яйця. А тетерка стояла осторонь, поглядала, чи не летить де шуліка, чи не підкрадається лисиця.

Лосеняті було дуже скучно самому. Воно підійшло до тетерки, але вона злякалась, наїжилась, заквактала і повела дітей на другий кінець галявини.

Уже високо підбилося сонце. Тетерята наїлись і пішли за матір'ю в кущі, а лосеня на самоті блукало по галявині. Воно стомилося й було дуже голодне. Коли в лісі за галявиною чувся тріск гілок, лосеня підводило голову й чекало, чи не покажеться мати.

Ось у балці знов затріщало гілля, все ближче,

ближче. Напевне мати. Лосеня радісно побігло назустріч.

Розсунулися кущі. Хто ж це? Лосеня спинилось. Із кущів показалися діти. Дітей лосеня ще ніколи не бачило.

Що робити? Тікати чи ні? Мати не встигла навчити, як бути в такому випадку. Лосеня насторожило вуха і стояло в нерішучості.

Побачивши лосеня, діти голосно загукали й побігли прямо на нього. Вони здалися лосеняті зовсім не страшними. Лосеня почекало, поглянуло й само пішло їм назустріч.

— Дивись, лишень, Івасику, телятко заблудилось без матки саме. Чиє ж воно, га? — гукала дівчинка, перша підбігаючи до лосеняти.

Підбіг і хлопчик.

— Мабуть, із села, — сказав він. — Корова, видно, до череди пішла, а теля й відстало.

Дівчинка погладила лосеня по голові, почухала за вухом. Лосеняті це дуже сподобалось. Воно витягло шию, почало обнюхувати на дівчині плаття, що було підперезане шнурком з китицею на боці. Лосеня схопило китицю й почало смоктати, чи не потече звідти, як із матеріної ціцьки, молоко.

— Одарочко, глянь, — пояса смокче! Напевне, годне. Погодували б.

— Та в нас молоко є в торбинці!

— А як же ми напувати його будемо? Адже воно, певно, матір ссе.

— Ну, то й що? Зробимо з ганчірки соску, як бабуля телят напуває.

Одарочка згорнула ганчірку і заткнула нею пляшку. Потім повернула пляшку й зачекала, поки затичка молоком узялася.

— От, Івасику, і соска готова. Мишко, Мишко! — покликкала вона лосеня. — Ану-бо, покуштуй.

Вона піднесла до його морди пляшку. Лосеня позадкувало, потім понюхало соску і, зачувши молоко, одразу схопило її м'якими телячими губами. Схопило й засмоктало.

— Та стій же, не крути головою, — сміялась дівчинка, коли лосеня нетерпляче сіпало пляшку з рук.

— Одарочко, відведемо його до нас у сторожку. Увечері на село збігаємо, запитаємо, чие пропало.

— Звичайно, не залишати ж у лісі. Зовсім заблудиться. Ну, Мишко, ходімо з нами.

І лосеня побігло слідом за Одарочкою, як бігало за своєю матір'ю. Адже в Одарочки була така ж смачна їжа і вона так само добре чухала йому шию й спину, ні трохи не гірше, ніж це робила лосиха язиком.

II.

Дід-лісник майстрував щось біля хатинки, коли з лісу прибігли діти з лосеням.

— Дідусю, дивіться, лишень, ми телятко привели! — закричала Одарочка. — Воно в лісі заблудилося, від матки відстало.

Дід глянув на “телятко”, потім на дітей, похитав головою.

— Та де ж ви його взяли?

— У лісі, дідусю, — похапцем відповіла Одарочка. — Воно по галявині ходило, побачило нас і прямо до нас. І сюди за мною само прийшло. Дивіться, від мене й не відходить.

— Так, так, значить мати здохла або вовки з'їли. От воно, бідолашне, до вас і пристало.

— Та чому ж, дідусю, здохла? — здивувалися діти. — Мабуть, з чередою в село пішла.

Дід махнув рукою.

— Ет, дурні, та хіба це теля? Це ж звір дикий, лосеня.

Діти переглянулись. Лосеня? Оце так диво! Одарочка лосеня навіть за шию обняла, — а що як утече?

— Дідусю, а чому ж воно до нас пішло?

— Тому й пішло, що без матки. А саме ще мале. Злякалося одне — от і йде до всякого. Та воно й людину, мабуть, уперше бачить.

— Дідусю, а куди ж ми його подінемо? — запитала Одарочка.

— Куди подінемо? Нехай у нас живе. Прив'яжіть його, щоб за вами не побігло, а самі збігайте до череди, приженіть Рижу. От тепленьким молочком ми його й угостимо.

Діти прив'язали лосеня й побігли.

Скоро вони повернулись назад, привели корову.

— Дідусю, дідусю, а де ж лосеня? — в один голос закричали діти.

— Ціле, ціле ваше лосеня. Ану, ведіть Рижу у хлів, потім і лосеня знайдемо.

Дід відчинив ворота і погнав корову. Діти ввійшли слідом. Після яскравого сонця в хліві здавалося темно. Дід зняв з корови налігач.

— Ну, Рижа, йди!

Раптом у далекому кутку щось зашаруділо. Діти глянули. Лосеня... Чого воно тут?

Рижа теж помітила незваного гостя. Вона страшенно заревла, нагнула голову й погрозово рушила на лосеня.

Одарочка аж жахнулася: “Пропав Мишко!” Навіть зажмурилась... “Та чого ж воно не кричить?” Розплющує очі. От так диво! Корова стоїть, опустивши голову, і нюхає лосеня. А воно й не боїться Рижої, теж обнюхало її, потерлося об неї мордою, потім ще раз сунуло голову Рижій під черево, знайшло соска, піддало носом і почало ссати.

— От тепленьким і пригостили, — засміявся дід.

— Дідусю, а чому ж вона його не заколола рогами? Як же так? — закричали діти.

— А ви не галасуйте тут, дайте Рижій заспокоїтись, — погрозив їм пальцем дід. — Гайда у двір.

На дворі дід сів на призьбу й хитро підморгнув:

— У мене не займе. Я слово таке знаю.

— Яке там ще слово? Так вона вас і послухає.

Дід набив люльку, закурив.

— Слово — не слово, а справа найпростіша. Людина свою дитину як пізнає? Оком. Ну, а звірина та худобина — носом. Нюхом, значить. От коли ви пішли, завів я лосеня в обору та й вимадав гноем, щоб воно духом Рижої пропахло. У Рижої недавно теля відлучили, продали, ну вона зразу й розлютувалась, кинулась до лосеняти; чие, мовляв, таке зайвилось? А підбігла, понюхала — аж своє. Тепер воно їй замість синка й буде.

Надвечір дід з дітьми заглянули у хлів. Рижа з лосеням лежала на соломі. Корова незадоволено замукала й посунулася, заслоняючи боком лосеня.

— Не візьмемо, не візьмемо, не бійся! — засміявся дід. — Признала, своє, значить. Ну й спи собі на здоров'я.

Завдання:

Розкажіть, як діти піймали лосеня й приручили його. Хто їм допоміг це зробити?

Народні приказни:

1. Сидить, надувається, півдня в чоботи взувається.
2. Бог не рівно ділить — жде, щоб самі ділилися.
3. Ледачому й Бог не помагає.

Наталія Забіла

Ж О В Т Е Н Ь

Подивись: на видноколі
Мов змінилися ліси,
Хто це їх у жовтий колір
Так барвисто покрасив?

Ось край річки жовті клени
І берези золоті.
Ялинки лише зелені
Залишились в самоті.

І пишаються дерева
Золотим своїм вбранням:
— Це якийсь маляр, напевно,
Догодити хоче нам.

А маляр цей — місяць жовтень,
У відерцях чарівних
Жовту фарбу перебовтав
І розбризкує по них.

Запитання:

Чого ми десятий місяць звемо жовтнем?

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Читання у класній кімнаті
"МОЛОДА ГРОМАДА"
Л. Українка ім. Митр. А. Пентинського
Філадельфія — 23-а І Брани вул.

БІДА НАВЧИТЬ

(Скорочено)

Був собі горобець. І був би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був. Як вилупився з яйця, так з того часу ні трошки не порозумнішав. Нічого він не тямив, ані гніздечка звити, ані зерна доброго знайти, — де сяде, там і засне; що на очі навернеться, те й з'їсть. Тільки й того, що завзятий був дуже, — є чого, нема чого, а він уже до бійки береться. Одного разу літав він з своїм товаришем, теж молодим горобчиком, по дворі в одного господаря. Літали вони, гралися, по смітничку громадили та й знайшли три конопляні зернятка. От наш горобчик і каже:

— Мої зернятка! Я знайшов!

А чужий і собі:

— Мої!

І почали битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж догори скачуть, аж пір'я з них летить. Бились, бились, поки потомились; сіли один проти одного, надулись і сидять; та вже й забулись, за що була бійка. Коли згадали: а де ж наші зернята? Зирк, аж зернят уже нема. По дворі ходить курка з курчатами, квокче і та промовляє:

— Дурні бились, а розумні поживились!

— Що ти кажеш? — питають горобці.

— Та то я дякую вам, що ви такі дурні! От поки ви здуру бились, то я з своїми курчатками поснідала вашими зернятками! Що то, сказано, як хто дурний!... Нікому було вас бити та вчити! Якби вас хтось узяв у добру науку, то може б з вас і птахи були!

Чужий горобчик розсердився на таку мову:

— Вчи своїх дурних курчат розуму, а з мене й мого розуму досить! — підскочив, тріпнув крильцем, цвірінькнув та й полетів. А наш горобчик зостався й замислився.

— А правда, — думав він, — краще бути розумним. От курка розумна, собі наїлася, а я мушу голодний сидіти.

Подумав, подумав та й почав просити курку:

— Навчіть мене розуму, пані-матусю! Ви ж такі розумні!

— Е, ні, — каже курка, — вибачай, серденько! Маю я й без тебе клопоту доволі, — он своїх діток чималенько, поки то всіх до розуму довести! Шукай собі інших учителів! — та й пішла собі в курник,

Зостався горобчик сам.

— Ну, що робити? Треба кого іншого питати, бо вже я таки не хочу без розуму жити! — і полетів у гай.

Прилетів у гай, коли бачить, сидить зозуля на калині та все “ку-ку! ку-ку!” От він до неї:

— Тіточко, що я вас проситиму. Навчіть мене розуму! У вас же нема своїх дітей: ото курку просив, то вона каже, що в неї й так багато клопоту.

— А я тобі от що скажу, — відповіла зозуля, — як у мене свого клопоту нема, то чужого я й сама не хочу! От, не мала б роботи, чужих дітей розуму вчити. Це не моє діло! А от, коли хочеш знати, скільки тобі літ жити, то це я можу тобі сказати.

— Аби ти була жива, а за мене не турбуйся! — відрізав горобець і полетів геть.

Полетів він геть аж на болото, а там ходив бузько і жаб ловив.

От підлетів горобчик до нього та й каже несміло:

— Пане, навчіть мене розуму. Ви ж такі розумні...

— Що, що, що! — клекотав бузько, — тікай но ти, поки живий! Я вашого брата!..

Горобець мерщій від нього, ледве живий від страху, бачить він, сидить на ріллі ворона й сумує. От він до неї:

— Дядино, чого ви так зажурились?

— Сама не знаю, синочку, сама не знаю!

— Чи не можете, дядиночко, мене розуму навчити?

— Та ні, синочку, я й сама його не маю. А от коли ти вже так хочеш, то полети до сови: вона, кажуть, дуже розумна, то може вона тобі що порадить. А я до того розуму не дуже...

— Прощайте, дядино! — сказав горобчик.

— Щасливо!

Полетів горобчик питати, де сова сидить; сказали йому, що вона в сухому дубі в дуплі живе. От він

туди, — бачить, справді сидить сова в дуплі, тільки спить. Горобчик до неї:

— Пані! Чи ви спите? Пані! Пані!

Сова як кинеться, як затріпоче крилами:

— Га! що? хто? — кричить, витріщаючи очі.

Горобчик трохи й собі злякався, а все таки хоче свого дійти.

— Та це я, горобець...

— Горобець. Який горобець? Не бачу! І яка вас лиха година по дневі носить. Оце напасть! І вдень не дадуть заснути!..

І сова заснула.

Горобчик не посмів її вдруге будити, сів собі на дубі та й почав ждати ночі. Ждав, ждав, аж йому обридло. Коли це, як стало вже добре темніти, прокинулася сова та як заведе: Гу-у-у-у! Гу-гу-гу-у-у!

Горобчик аж отерп від страху: хотів уже тікати, та якось утримався.

Вилізла сова з дупла, глянула на горобчика, а очі в неї світять. Страх, та й годі!

— Ти тут чого? — спитала.

— Та я, вибачайте, моя пані, — ще зранку тут сиджу...

— І чого?

— Та чекаю, поки ви встанете...

— Таж я встала! Ну, чого тобі треба?

— Я хотів би вас просити, — вибачайте ласкаво, — чи не могли б ви мене розуму навчити. Адже ви такі мудрі!..

— Не на те я мудра, щоб розуму навчати! Хто дурнем вродився, той дурнем і згине. Тікай но ти, а то я голо-о-дна! — гукнула сова та як засвітить очима...

Горобчик миттю як схопиться, полетів світ за очі, десь у гущавину заховався, та там і проспав аж до самого ранку. Спить горобчик та так міцно, коли це у нього над головою щось пролетіло. Бачить горобчик, як по полю чорний крук ходить, та так поважно.

“Ну, ще в цього поспитаю; це вже востаннє”, подумав він.

— Навчіть мене розуму! — звернувся горобчик просто до крука. — Я вже давно його шукаю, та ніяк не знайду.

— Розум, молодче, по дорозі не валяється, — мо-

вив поважно крук, — не так то його легко знайти! А я тобі от що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука. А тепер іди, мені ніколи

Полетів горобчик, засмутився. “Що то мені така наука”, гадає собі; однак більше ні в кого розуму не питав — обридло вже. Почав знов гуляти веселенько. Ні гадки йому.

І не зогледівся горобчик, як літечко минуло. Настала осінь з вітрами холодними, з дощами дрібними, а дедалі й сніжок став перепадати. Біда горобчикові, — холод, голод! Вночі де не сяде, спати не може, так холодний вітер і пронизує; вдень їсти нічого, бо все зібрано в клуні, а якщо й знайде, то за сваркою втрає. От і почав наш горобчик до розуму приходити, — годі сваритися! Куди горобці летять, і він з ними; що вони знайдуть, то й він поживиться, та все без сварки, без бійки, то горобці його й не женуть від себе, — а перше то й близько не підпускали. Побачив горобчик, як інші пташки в теплих гніздечках сидять, почав він і собі придивлятися, як то гнізда будуються. Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко звивати. Так статкує горобчик, так дбає! Дедалі всі горобці почали його поважати, куди зберуться на раду, то й його кличуть, так він вславився між ними своїм розумом. Перезимував він зиму щасливо, а на весну вже став великим та мудрим горобцем; сидів він на гніздечку не сам, а з горобличкою, і четверо яечок у гніздечку лежало. Як вивелись гороб'ята, то горобцеві новий клопіт, — годувати діточок, та вкривати, та глядіти, та од хижого птаства боронити, — не до гульні було! А вже що господарний був горобець, то було аж сусіди-горобці дивуються: “Які ви, пане сусідоньку, мудрі! І де ви такого розуму навчилися”, питають було його. А він було тільки голівкою кивне: “Біда навчила”, каже.

Запитання:

1. Чому горбчика не злюбили інші птахи?
2. Кого просив горобчик навчити його розуму? Що відповів йому на це кожен птах?
3. Що порадив горобчикові крук, і як ви розумієте його раду?

4. Як життя навчило горобчика розуму?
5. За що вихваляли його птахи пізніш?

Завдання:

Складіть плян цього оповідання розповідними реченнями.

Народні приказки:

1. Ледачий і на печі змерзне.
2. Дурня і в церкві б'ють.
3. Сила воляча, а розум курячий.
4. Вітряк меле крилами, а дурень язиком.

Н. Забіла

ПІСНЯ ЗІРОЧОК

Ледве ясне сонечко
скотиться додолу, —
тихий вечір присмерком
вкриє ліс і поле.

А на небі синьому
понад цілим світом
ми, веселі зіроньки,
вогники засвітим.

Тисяччю ліхтариків
сяєм над землею,
сонну землю пестимо
ласкою своєю.

У степах мандрівникам
і плавцям у морі
ми дорогу вкажемо
в синьому просторі.

А маленьким діточкам,
що лягають спати,
ми хорошу казочку
будем повідати.

Щоб їм сни приснилися
радісні й бадьорі:
квітоньки, метелики
і блискучі зорі.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Т. Шевченко

ОЙ ДІБРОВО — ТЕМНИЙ ГАЮ!

Ой діброво — темний гаю!
Тебе одягає
тричі на рік... Багатого
собі батька маєш.

Раз укриє тебе рясно
зеленим покровом, —
аж сам собі дивується
на свою діброву...

Надивившись на доненьку
любую, молодую,
візьме її та й огорне
в ризу золотую.

І сповіє дорогою
білою габою,
та й спать ляже, втомившись
турбою такою.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Д О Р О Ш

Після шведської пожоги був військовим осаулом цей самий Дорош, про якого розкажую. Багато дечого доводилось мені про нього чути; розказували, що він був завзятий і дуже письменний: знав по-турецьки і по-татарськи і був за товмача. Як уже кошовий Мелашевич вивів запоріжців із Туреччини і знов осадив кіш на наших вольностях біля річки Підпольної, то Дорош розміряв окопи, бо знав і кріпості будувати. Скінчивши своє діло, не довго вже зіставався в коші, вельми, вже старий був; і подякувавши за хліб-сіль, помандрував собі у степи, щоб денебудь сісти зимовиком і завести пасіку, бо дуже кохався у бджолі. Шукав старий собі місця, шукав, та й сюди зайшов на Малу Тернівку. Якось йому сподобався наш лиман. Та нащо й шукати кращого захисту? Кругом вода, а посередині острів, не треба й огороджуватися; от він тутечки й осадивсь.

Тоді, як старий сюди прийшов, у лимані тільки й росли де-не-де осички, терни та лози; а він уже понасаджував скрізь дерева, нащепив груш і яблунь, неначе ліс який розвів. Та тут у нього невелика пасіка була, може колодок із двісті, коли не більш. За медом приїздили купці із Харкова, з Білгорода. Дорош тими грошима, що за мед добував, ніколи не користувався, а віддавав їх бідним людям на будову, що приходили у степи селитися зимовиками, або віднесе до церков, до монастиря.

Ті козаки, що сиділи зимовиками і знали Дороша, от як розказували мені про його життя у лимані. Жив він на тому острові неначе який пустельник; із власних рук годував диких кіз, журавлі ходили за ним слідком, як собаки, а під його хатою виводились бабаки. Ходив сам, як чернець, у високій шапці, у чорній ризі і підперізувався ремінним поясом. З себе був дуже високий, а борода, біла як молоко, доходила аж до колін. Такий, розказували, був із нього дідуган, що хто б не вздрів, то самі в'язи так і хилилися, щоб йому вклонитись. Тоді дуже мало було зимовиків, то по великих празниках наряд приходив до Дороша, неначе до церкви (тоді тут не було церков); от він читав їм еван-

гелію, апостола і псалтир. Люди кажуть: “На самоті чоловік з Богом”; то хоч і не в церкві слухаєш те слово Боже, а всеж таки покріпить воно тобі душу, особливо, коли почувеш його з уст чесної перед Богом людини.

Старого Дороша дуже поважали: було як заведуться за щонебудь, або шкоду один одному яку вчинить, то йдуть судитися до старого. У ті часи, як Дорош тут проживав, набігали ще на слободи татари; оце ж їх і шлях, що йде побіля лиману, бо тут скрізь водопої, на горах багато криниць. Було, як почують хуторяни, що йде татарва, то заганяють скотину і ховаються по байраках і кітловинах; як же, бувало, слобожани турнуть звідси татар, то й вони де не візьмуться, на коней, за мушкети і собі провозають непростених гостей. А Дороша — так ніколи не чіпали; сидить собі на пасіці й байдуже йому.

Раз, як так проходили татари, Дорош варив собі на вечерю куліш, а татарський ватажок побачив, що з комина йде дим і післав кількох вершників подивитися, хто там живе. Коли молодий, каже, то візьміть його в ясир, а як старий — “Чикин йому башка” (відрубайте йому голову).

Такий, бачите, у них був бусурменський, хижий, звичай. Поїхали татари у лиман, та, як кажуть: “Не спитавши броду, не лізь у воду” — і загрузли у болоті. Стали гукати, так Дорош вийшов і розказав їм їхньою мовою, куди об’їхати; от вони й приїхали до його. Побалакав він із ними, показав свою пасіку, город — так гарно у його в садочку; було це саме в Спасівку, як уже і дині, і кавуни і садовина поспіла.

Вернулись вершники до свого ватажка, розказали йому, що бачили — от він і сам приїхав до Дороша в гості. Нагодував його старий медом, кавунами і чим Бог післав. Ватажок цілісінський вечір із ним пробалакав — тут у його в хаті й ночував, а на другий день, прощаючись, подарував Дорошеві турецький килим і обіцяв, як буде повертати, знову заїхати до його. Так не привів йому Бог вернутися, бо там десь гетьманці перехопили його загін і завдали такого чосу, що й сам ватажок не встиг спасти життя перед ними, а його орду у три вітри гнали аж до річки Самари. Як тікали вони побіля лиману, у одного татарина захромив кінь;

бачить сердешний, що йому вже не втекти, бо за спиною козаки — нічого робити! — от він із коня в очерет і приліз до Дороша.

— Рятуй! — каже, — як вирятуєш, то я твій навіки!

— Не знаю, як мені тебе й вирятувати, — відказує Дорош, — бо ніде гаразд сховати; певно сьогодні ще понаходять наші козаки, то й витягнуть тебе, хоч би із-за печі. І в болоті теж не сховаєшся, бо й там вони обнишпорять усі кутки; дуже вже ви нам насолили!

Але подумав-погадав старий тай вигадав, як його сховати. Викопав у пасіці ямку так, щоб тільки влізти чоловікові до плечей і посадив туди татарина, а зверху накрив його вуликом (був у старого вулик дуже великий). Тільки що обгорнув його гарненько землею, буцімто й справді колодка з бджолою, аж бачить — ідуть до його козаки.

— Добрий вечір, діду! — кажуть.

— Спасибіг! — відказує Дорош.

— А нагодуйте нас, діду, медом, — просять, — бачите, яка у вас гарна пасіка!

— Добре, діти, — каже старий, — є защо й нагодувати: добре набили татарву!.. Ідуть уже в хату, на тім тижні підрізував, то тамечки у мене є вже готовий мед.

Деякі хотіли вже йти в хату, а другі не згодились.

— Ні, діду, — кажуть, — не хочемо ми тижневого, давай нам із самого підрізу, свіжого!

— І той же з підрізу, — каже Дорош, — однаковий.

— Не хочемо ми того, — гомонять козаки, — давай нам свіжого, а не даси, так ми не питаючись і самі візьмемо! — І все заходжують біля великого вулика, під яким сидить татарин.

— Ну, стривайте ж, хлопці, — каже, — як бачу, треба вам дати свіжого, нічого з вами робити!..

Тільки що взявся за одну колодку, щоб зняти, а козаки й гукнули:

— Давай нам, діду, з цеї, з великої! От тутечки багацько меду!

— Не можна з цеї колодки, — відказує Дорош.

— Чому? — загомоніли козаки. — Давай, кажем, із цеї, а не даси, ми самі добудемо — нам рук не позичати!

Дорош завіряє їх, що паройки накинув у цю колодку. Так буцім не їм каже: водно товчуть: “З цеї, та й цеї!” Кругом обступили, декотрі вже за колодку беруться. Що тут на світі робити? От Дорош і каже:

— Слухайте, хлопці! Не руште цеї колодки, бо, як схочу, то — дарма, що велика, а не добудете з неї й одної краплі меду — хіба тільки чортяку побачите! — Та й гукнув до татарина, що йому робити.

— Гаразд! — відказав один із козаків. — Я ще на своєму віку не бачив чорта; подивлюсь, яка у нього парсуна!

За вулик — тільки підняв, а татарин як вискалиться, як зарже не своїм голосом, а козаки: “Свят, свят, свят!” — та в розтіч та яко мога на втікача.

— Постривайте, хлопці, — гукає Дорош. — Я вам меду дам!

А вони втікають та лаються:

— Подавись ти своїм медом! Годуй того, що під вуликом сидить!

Через тиждень, як усе втихомирилось, розказав Дорош хуторянам про свою комедію — від них він уже не таївсь — так вони вже сміялися й прозвали того татарина “чортом”. Три роки жив він у Дороша, а там на теплого Миколи пішов у Самарський монастир та й перехрестився у нашу віру.

Запитання:

1. Яких козаків звали зимовиками?
2. Знайдіть на мапі р. Підпольну.
3. Чи добре зробив Дорош, що заховав татарина?
4. Коли ворога перестають бити?

Народні приказки:

1. Як Бог годить, то й мокре горить.
2. Живе, як той козак у Лузі.
3. Козак не боїться: ні хмари, ні чвари, ні чортової хари.
4. Козачому роду — нема переводу.
5. Місяць — козаче сонце.
6. Козак добрий та вороги не хвалять.
7. Не все ж то козак, що списа має.
8. Лежачого не б'ють.

Л. Українка

Читальня української молоді
"МОЛОДІ ПРОСІТА"
Ім. Мигр. А. Шептицького
Філадельфія — 20-а Бравн вул.
МАМО, ІДЕ ВЖЕ ЗИМА

"Мамо, іде вже зима, —
снігом травицю вкриває,
в гаю пташок вже нема...
Мамо, чи кожна пташина
в вирій на зиму літає?" —
в неньки спитала дитина.
"Ні, не кожна, — одказує мати, —
онде, бачиш, пташина сивенька
скаче швидко отам біля хати, —
ще зосталась пташина маленька".
"Чом же вона не втіка?
Нащо морозу чека?"
"Не боїться морозу вона.
Не покине країни рідної,
не боїться зими навісної,
жде, що знову прилине весна".
"Мамо, ті сиві пташки
сміливі, напевне, ще й дуже,
чи то безпечні такі, —

чуєш, цвірінькають так,
мов їм про зиму байдуже!
Бач — різспівалися як!”
“Не байдуже тій пташці, мій синку,
мусить пташка малесенька дбати,
де б водиці дістати краплинку,
де б під снігом поживку шукати”.
“Нащо ж співає? Чудна!
Краще шукала б зерна”.
“Спів пташині потіха одна, —
хоч голодна, співа веселенько,
розважає пташине серденько,
жде, що знову прилине весна”.

Народні приказки:

1. Зима літо з’їдає, хоч перед ним і тікає.
2. Зимомо сонце крізь плач сміється.
3. На новий рік прибавилось дня на заячий скік.

Семен Підгайний

ВТЕЧА З СОЛОВОК¹⁾

Це сталося в темну соловецьку січневу ніч, коли вже все спало. У відповідну годину всі змовники безшумно з’явилися кожен на призначене йому місце. Всі були з добре вигостреними ножами. Протягом перших десяти хвилин начальник острова майор Селезньов без жадного звуку спокійно лежав у своєму ліжку — він був уже без голови. Його жінка божевільними очима споглядала свого чоловіка. Її втікачі прив’язали до шахви, заткнувши їй рота кляпом.

Втікачі здобули тут чотири тяжких кулемети, два легких кулемети, 37 гвинтівок, кільканадцять наганів і чимало набоїв та харчів. Крім того, до їх послуг ще були лижви.

Після того без єдиного пострілу вони обезброїли військову охорону. Всіх вояків охорони лишили живими. Їх тільки пов’язали й позатикали їм роти кляпами, якими ще пару годин перед тим вони затикали роти катованим в’язням.

За півгодини втікачі вже лишили табір. У першій чв’рці йшли Гресь, Абдул-Букреев та два фіни.

З легким висвистом пливли по сніговому насту лижви, а мовчазні зірки з безхмарного неба ніби відщували втікачам гарний успіх.

— Праворуч і тільки праворуч! — командував один із фінів, поглядаючи на польовий компас на руці, що потрапив до нього з рук командира військової охорони.

Коли відійшли з десять кілометрів від острова, Гресь зупинив групу і зробив останні розпорядження про те, як мусли б усі діяти при зустрічі з ворогом.

Його наказ був дуже короткий і виразний:

— Не щадити ворога, вмерти, але не здатись до полону!

— Єсть, капітане! Вмерти, але не здаватися! — гукнули втікачі, сповнені надії й завзяття.

І група швидко йшла далі. Ішли серед мертвої пустелі засніженого Білого моря.

— Нам треба найменше п'ятдесят кілометрів іти морем, щоб вийти на землю там, де починаються ліси. Вся ж частина землі, що просто від острова Анзера, — лиш піскувате болото, де людині зовсім нема як заховатися, — нагадував фін, хоч це знав Гресь і всі інші, і тому ніхто з них не чекав, що швидко досягнуть землі, а з нею й можливої волі.

Перед світом втікачі почали наближатися до берега. А берег був укритий чагарником, за яким праворуч і ліворуч височів темний з сніговою шапкою ялиновий ліс. Ялиновий ліс був найкращою схованкою для втікачів.

Перша чвірка зупинилась. Група підтяглася.

Гресь стишено віддає команду:

— Перевірити кулемети, розсипатись по фронту. Кулемети наперед!

Група розтяглась на 100-150 метрів по фронту і зі зброєю наготові повільно посувалася в напрямку лісу.

Серце кожного билосся тривожно. Всі чекали на щось особливо радісне. Дехто вже готовий був покинути всяку обережність, бо ніхто не сподівався, що там на острові за три години хтось зуміє зробити так, щоб хтось чекав на втікачів аж тут під лісом.

Втікачі все більше переконувались, що ворога тут не зустрінуть. Вони все прибавляли ходу. Непереможне

бажання дійти до землі гнало втікачів, примушувало їх нехтувати можливою небезпекою.

І раптом усі почули якийсь брязкіт. Гресь півголосом гукнув, щоб група лягала. Всі лягли й поприкладали вуха до снігу. Знову: “Дзень...” І всі почули глухі відзвуки людського голосу.

Ще пару хвилин і брязкіт та голоси стають виразнішими.

Гресь командує: встати, назад п'ятсот кроків і далі праворуч.

Коли тільки піднялись, з чагарника посипались рясні кулеметні постріли.

— Лягай! Окопатись! Кулемети, вогонь! — командував Гресь.

Кулемети почали. Під їх прикриттям легше було сьак-так вигребти в снігу яму й залягти в ній.

— Зрада? — підозріло запитав фіна Гресь.

— Зрада нема, нема зрада, — відповів фін і рвонув за собачку кулемета.

За метрів п'ятсот позаду розірвався гарматний шрапнелевий набій. За ним другий, третій, десятий. Ось уже скоро падатимуть на лінію, де лежать втікачі. З лісу і з чагарника в білих халатах ледво помітно рухались, то підіймаючись, то прилігаючи, вояки ГПУ.²⁾

На один момент все затихло. І раптом крик, гарматна стрілянина, вогонь кулеметів і рушниць і покриваючий усе гамір і крик: “Ура-а-а! Ура-а-а!”

Піднятись втікачам не було жодної змоги і вони бились до останнього набою. Гресь побачив, як схилився на свій кулемет фін і поклав на його свою прострілену голову.

— Правда твоя, товаришу, зради нема, — промовив Гресь і, відсунувши фінове тіло, знову надавив собачку кулемета.

Проте спротив був даремний...

Оточені з усіх боків, втікачі вмирили, закинуті спочатку стрільнями з мінометів, а пізніш ручними гранатами. Коли почало сіріти, пострілів від утікачів уже не було чути. Від них лише чулись стогони вмираючих.

Вже надвечір на острів Анзер привезли сорок один труп втікачів і п'ять важко ранених, з яких два по-

мерли по дорозі до Кремля³), а трьох таки довели в ізолятор⁴) під Білим Домом.

1) Соловки, або повна назва Соловецькі острови на Білому морі — найбільший і найстрашніший в СРСР табір для політичних в'язнів. Серед тих в'язнів найбільше було і є українців, які борються проти російської комуністичної влади в Україні. Соловки є місцем заслання українців не тільки за радянської влади, бо туди засилали борців проти Росії ще й за російських царів. На Соловки були заслани й останнього кошового Запорізької Січі Кальнишевського (1775 рік). Там його вкинули в кам'яну келію, з якої не випускали його цілих 25 літ. За весь цей час він не бачив сонця і йому не давали ні з ким говорити. Так він там осліп, оглух і майже онімів. Коли його випустили відти, по 25 роках, то він скоро й помер (у 1803 році), бо мав уже понад сто років.

Так царська й комуністична Росія винищувала й винищує на Соловках українців.

2) ГПУ — російська таємна поліція, яка оберігає комуністичну владу від народнього гніву. Тепер вона зветься МВД.

3) Кремль — російське слово, що означає “укріплена частина”. Такий Кремль є в Москві, де колись жили царі, а тепер живе Сталін з своїми прислужниками. Є кремль і на Соловках, куди замикають найстрашніших для Росії в'язнів.

Запитання:

1. Що зробили втікачі, поки вийшли з табору?
2. Який наказ дав Гресь втікачам і що вони на те відповіли?
3. Чи хто з утікачів зрадив своїх товаришів?
4. Чому втікачі вирішили вмерти в бою, а не здатись російським комуністам?

Завдання:

1. Напишіть короткий переказ цього оповідання.
2. Вивчіть народні приказки, які подано нижче.

Народні приказки:

1. Хоч і полу вріж, а від москаля тікай.
2. Москаль тоді грабувати перестане, як чорт молитись Богу стане.

3. Москаль — не свій брат, не помилує.
4. З москалем дружи, а камінь за пазухою держи.
5. Бреше, як москаль.
6. Від чорта відхрестишся, а від москаля й не відмолишся.
7. Москаль тоді правду скаже, як чорт у манастир запишеться.

УСІ ГОРИ ЗЕЛЕНІЮТЬ

Народна пісня

Усі гори зеленіють,
Тільки одна гора чорна.

Тільки одна гора чорна,
Де сіяла бідна вдова.

Де сіяла, волочила,
Слізеньками примочила.

Чорна хмара наступає,
Сестра з братом розмовляє:

“Ой, братіку-соколоньку,
Візьми мене на зімоньку!”

“Сестро ж моя, перепілко,
Коли ж в тебе діток стілько.”

“В мене діток тільки двоє,
Та й гарнесенькі обоє.

Буду, брате, догоджати,
Дітей з хати виряджати:

Ідїть, дітки, ідїть з хати,
Сіда дядько обідати.

Не так дядько, як дядина,
Вона сичить, як гадина.”

Поки дядько обїдали,
Діти з татом розмовляли:

“Устань, тату, устань з ями,
Горе жити самїй мамі!

Устань, тату, устань з гробу,
Горе жити коло роду.”

Запитання:

1. Чого гора, на якій сіяла вдова, була чорна, хоч усі інші були зелені?
2. Як догоджала бідна вдова братові, щоб він прийняв її з дітьми в свою хату?
3. Як звемо тих дітей, які не мають батька чи матері і як ми до них повинні ставитись?

Завдання:

Знайдіть у цій пісні кличні слова й підкресліть їх. Поясніть, якими розділовими знаками вони відділяються від інших слів у реченні.

Народні приказки:

1. Дім брата — не своя хата.
2. Чужа хата — гірше ката.
3. У чужій хаті й тріска б'є.
4. Бодай ніхто не дочекав у чужім кутку сидіти.
5. Дядина — не своя кров.

Т. Шевченко

КАЛИНА

Зацвіла в долині
червона калина;
ніби засміялась
дівчина-дитина.
Любо, любо стало!
Пташечка зраділа
і защебетала...
Почула дівчина
і в білій свитині
з біленької хати
вийшла погуляти
у гай на долину.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

ВОВК І КІТ

(Байка)

В село із лісу Вовк забіг...
Не думайте, що в гості, братаця!
Ні, в гості Вовк не забіжить,
а він прибіг, щоб денебудь сховатися:
проклятий люд з собаками настиг...
І рад би Вовк в які ворота вскочить,
та лишенько йому — куди не поглядить —
усюди Вовченька недоленька морочить, —
хоч сядь та й плач!

Ворота, як на те ж, кругом усі заперті,
а дуже Вовкові не хочеться умери
(бо ще він не нажився бач!),
а гірше від людей — од видимої смерти...

Коли глядить — на загороді Кіт сидить,
на сонечку мурликає, дрімає.
Підскочив Вовк і до Кота мовляє:
— Котусю-братіку! Скажіть мені скоріше,
хто із хазяїнів отут усіх добріше?
Я хочу попрохати, щоб хто мене сховав
на цей недобрий час. Я б у пригоді став!..
Чи чуєш гомін той? За мною то женуться!..
Котусю-батечку! Куди ж мені поткнуться?..
— Проби мерщій Степана,
він добрий чоловік. — Кіт Вовкові сказав.
— Так у його я вкрав барана.
— Ну, так навідайсь до Дем'яна.
— Е, і Дем'яна я боюсь:
як тільки навернусь,
він і згадає поросятко.
— Біжи ж, аж ген живе Трохим!
— Трохим? Боюсь зійтися з ним:
з весни ще злий він за ягнятко!
— Погано ж!.. Ну, а чи не прийме Клим?
— Ох, братіку! Теля я в нього звів!
— Так, бачу, ти усім тут добре надоїв, —
Кіт Вовкові сказав:
— Чого ж ти, братіку, сюди і забігав?
Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
щоб Вовка од біди сховали!
І так-таки ти сам себе вини!
Що, братіку, посіяв, те й пожни!

Завдання:

1. Випишіть з цієї байки місця, які підтверджують її основну думку, висловлену в останньому рядку.
2. Прочитайте цю байку в особах (Вовк, Кіт, автор).

Народні приказки:

1. Яка робота — така й плата.
2. Який привіт — такий і відповідь.
3. Як постелиш, так і виспишся.

П. Мирний

ЗА ПІДПАСИЧА

Отак жив Чіпка, — ріс, виростав у голоді та в холоді, у злиднях та недостачах. І все сам собі, як палець. Другі до дітей, до гурту, а він, знай, самотою. Забереться було в бур'ян, нарве квіток, назбирає кузюк та й грається нишком.

Ось йому минуло дванадцять літ. Восени радиться Мотря з матір'ю:

— Чи не найняти б нам Чіпку хоч за харч служити?

— Я вже й сама думаю, — каже Оришка. — Тільки куди він годе? Якийсь нелюдний, неговіркий, якась тума¹⁾ з нього... І з дітьми не поводить, як другі, — усе самотою, усе собі дома...

— Що ж його на світі робити? — журливо одказує Мотря. — Вже ж усяк бачить, як я працюю... Та що моя праця? Силу витратила, здоров'я збавила, а тільки що з голоду не мремо... Якби його найняти, — хоч би менше з'їжі... Все б таки хоч на одержу зосталося!

— Як знаєш, дочко.

Пішла Мотря питати місця. Незабаром і знайшла. Багатий козак Бородай шукав хлопця до скоту. З ним вона й умовилась.

— А збирайся лишень, Чіпка, завтра в найми, — каже, вернувшись увечері, Мотря. — Годі вдома сидіти та хліб переводити, пора й самому заробляти.

Чіпка — руками й ногами. Та вже Оришка давай його умовляти: стала йому вичитувати їх гіркі недостачі та нужди... Послухав Чіпка, пішов. Прийняв його Бородай на зиму за харч та одержу. Вернулась Мотря додому весела.

— А що, дочко? — стріва її Оришка.

— Зоставила... Коли б то шанувався!

— А, може, звикне... Дай то, Боже! — потіша й молиться Оришка.

Зостався Чіпка в Бородая. Хазяїн коло його спершу миром та ласкою, показує й розказує, як, і що, і коли робити... Так же Чіпка нічого й знати не хоче! Хазяїн приказує: "Піди, Чіпка, загороду почисть". А Чіпка піде на тік, забереться в ожеред соломи та й давай з неї верчки²⁾ крутити, ті хрести вив'язувати...

Раз якось розсердився господар, що не послухав Чіпка, узяв його та й вибив. Розсердився Чіпка... та трохи за малим не спалив хазяїна! Як не було в хаті нікого, він поліз у піч, витяг жару в покришку, виніс у хлівець... Добре, що люди побачили — залили.

Прогнав його Бородай. Пішов додому Чіпка, насупившись, поніс у серці гірке почуття ненависті на долю, що поділила людей на хазяїна і на наймита... Мотря плаче, — вже не б'є, плаче... Страшно їй, щоб бува не позивав Бородай... Оришка вмовляє Чіпку, а Чіпка тільки понуро дивиться, мовчить, мов йому в рот води наліто... Так і зостався дома зимувати.

На весну знову радиться Мотря з матір'ю.

— Найняти б Чіпку?

— То й найми.

Знову йде Мотря шукати хазяїна — і знову швидко вишукала. Дід Улас, вівчар, що пас громадську отару, зашукував хлопців у поміч.

Дід Улас — сам панський, ходив у пана Польського за скотом. Отже, як став старий, немічний та ще захоплював до того, так його й одпустили з двору, щоб не переводив даремно панського хліба... Ледве виліз Улас за ворота та й загадався... "Куди його?" До роду — близького нікого, а далекий — у панській роботі... Прийшлося Уласові хоч під греблю! Та вже громада

зжалилась: збудувала йому землянку в царині³⁾ та й наставила чабаном.

До його став Чіпка підпасичем. І — диво! згодився відразу... Робота прийшлась йому по душі.

1) Тума — похмура, небалакуча дитина.

2) Верчик — скручений жмут соломи.

3) Царина — місце за селом, куди зганяють скот.

Запитання:

1. Як жив Чіпка з своєю матір'ю за часів кріпацтва, коли українськими селянами володіли російські й польські пани?

2. Чому Чіпка радо згодився бути за підпасича?

3. Чого Чіпка сторонився інших дітей і взагалі людей?

Народна приказка:

1. Казав пан — кожух дам, та слово його тепле.

СТОІТЬ ЯВІР НАД ВОДОЮ

Народна пісня

Стоїть явір над водою
В воду похилився;
На козака пригодонька,
Козак зажурився.

Не хилися, явороньку,
Ще ти зелененький;
Не журися, козаченьку,
Ще ти молоденький.

Не рад явір хилитися —
Вода корінь миє;
Не рад козак журитися —
Само серце ниє.

Десь поїхав в Московщину
Та там і загинув.
Свою рідну Україну
На віки покинув.

Казав собі насипати
Високу могилу,
Казав собі посадити
в головах калину.

Будуть пташки прилітати
Калиноньку їсти,
Будуть мені приносити
З України вісті.

Несуть вісті не радісні,
А вісті лихії: Читальня української молоді
Умирають в Україні "МОЛОДА ПРОСВІТА"
Старії й малії. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Бравн вул.
Умирають окрадені,
І будуть вмирати,
Доки буде в Україні
Москва панувати.

Запитання:

1. Що звелів зробити козак, умираючи в Росії на каналських роботах, куди його заслав цар Петро І?
2. Для чого він казав посадити в головах калину?
3. Які вісті принесли йому пташки з України?
4. Чи є різниця між Сталіном і Петром І у їх ставленні до України?

Завдання:

1. Перепишіть цю пісню і підкресліть усі пестливі слова (пригодонька і т. д.).
2. Створіть самі пестливі форми від слів: вода, серце, рідний, могила, голова, їсти, пити, вістка.
3. Вивчіть цю пісню напам'ять.

Народні приказки:

1. Москаль що ступне, то й збрехне.
2. Москаль і лях на один копил шиті.
3. Москаль з чортом порадилися та й на чуже понадились.

Петро Волиняк

ВАСИЛЬКІВ ЛИСТ

Люба тіточко! Ми тепер з Галею зовсім сироти. Нема вже нікого в нас. Ви не знаєте, як нашого тата забрали? Це було навесні. У нас під хатою цвіла вишня. Сиділи ми з татом і вечеряли надворі, коли приходять троє військових і двоє сільських.

— Ти, — кажуть, — німецький шпiон і ми тебе заберемо в тюрму.

Тато не хотіли йти. Вони дуже плакали, і я з Галею плакав. Та не помогли наші сльози:

— Ворога ждав, а тепер плачеш? — сказав один із військових.

А голова сiльради сказав:

— Не плач — Москва сльозам не вірить.

І всі вони сміялись. Тоді тато перестали плакати і пішли. Повели тата, а ми з мамою цілу ніч не спали. Лише Галя заснула сидючи. Перед ранком, коли із-за пасіки місяць вийшов, сказали мама мені:

— Лягай, синку, спатки вже.

Я ліг біля Галі, а мама все стояли й дивились перед себе. І очі в них були великі, а сльози не текли, а стояли на віях, немовби роса на траві.

— Мамо, куди ви дивитесь? Чи тата виглядає?

— Ні, синку. То я дивлюся, як тумани йдуть з бодота на поля...

Коли я встав, то вже сонечко піднялося вище хліва, а мама все стояли під вишнею. Стояли, але не плакали вже (мабуть, висохли сльози на сонечку). А очі в них були наче скляні, а під очима чорно, і лице все було таке чорне, що я злякався й заплакав. Та мама не чули того. Вони ніби скам'яніли. І не було нікого, хто прийшов би до нас, бо всі боялись.

— Мамо! — крикнув я: — Чи ви ще й не спали?

Аж тоді вони почули. Схватились:

— То це й день уже? А ще й корова недоена.

А корова ревла в хліві...

...Прожили ми так з тиждень. Уже й не плакали, але в хаті в нас було журно, як по похороні. Надворі були більше, як у хаті.

Мама потішали нас:

— Не один наш тато пропав. Тепереньки півсвіта в тюрмах. Живуть же люди.

А раз приходять мама з роботи і сумні-сумні такі. Полягали ми спати. Галя заснула, а я питаю маму:

— Чи не чули там, може, будуть випускати людей з тюрми? Кажуть, що там уже й місця нема. Мо' й нашого тата випустять?

— Е, синку! Уже нашого тата повезли на північ, а відти не вертаються.

Помовчали трохи, а тоді:

— Уже й жінок беруть. Що то ви, дітки, тоді робитимете, як і мене заберуть? Ти, Васильку, тепер великий. Не кидай Галі саменької, будьте разом уже.

І вас, тіточко, з дядьом споминали. Казали, що якби вас не заслали були, то й нам лучче було б.

... А рано, рано, ще й сонечко не сходило, чую: щось гаряче капає мені на голову. Розплющив очі, а то мама сидять наді мною, будять мене, а сльози в них течуть, течуть...

— Уставай, Василечку. Беруть мене од вас.

Я схопився та як крикну:

— Мамочко моя рідна! А як же ми тепер будемо?

І так мені враз холодно стало, а тіло все стерпло, ноги наче важкі стали. Сів я і заплакав.

А мати мені:

— Не плач, не кричи, а то Галю розбудиш, і вона плакатиме. Ти ж тепер їй і братік, і тато, і мама.

Сказали отак, упали на мене, обняли мене за голову і довго плакали.

А ще хотіли мені мама все розказати, як нам жити, що їсти, що робити, але не встигли — забрали їх. Тільки встигли сказати:

— Ну, дітки, самі ви тепер. Немає у вас ні родичів, ні близьких. Загнала нас війна в чужу сторону і захватила революція. Нема й людей добрих тепер. Надійтеся, дітки, на Бога — Він один тепер може допомогти вам.

Зняли маленький дерев'яний хрестик із себе, зав'язали його Галі на шию, поцілували її сонну, перехрестили й поцілували мене, і повели їх двоє військових.

Стояв я і дивився їм у слід, а потім згадав, що мама й хліба не взяли. Схопив паляничку й побіг. Догнав, але мене вже не пустили до мами.

А мама плакали ще дужче і крикнули:

— Спасибі, синку. Галю доглядай!...

Отак і стали ми самі — справжні сироти теперечки.

Іду я до хати та й думаю:

— Попрошу тітку Ганну корову доїти. Отож, молоко в нас буде, а муки пудів два є, і жита та гречки є трохи — перезимуємо з Галею якось. А там знову весна прийде. Я підросту трохи, а мо' й мама чи тато вернуться до того. Вони ж невинні ні в чім.

Приходжу... Еге, тепер усе. І наїмося, і нап'ємося! У дворі голова і декілька активістів. Один корову тягне, другий муку та хатні речі виносить, а ті курей ловлять — хазяйнують, як ті круки над трупом.

Галя взяла різку і б'є нею голову, приказуючи:

— Не бели насої колони, а то я мамі скажу...

А він сопе, тягне корову і відгризається:

— Ач, яке насіння. Мале, а кусається вже.

Узяв я Галю на руки та й кажу до нього:

— Що ж це ви все забираєте, а як же ми будемо без батька та матері та ще й у голій хаті?

— У голій хаті! А хто тобі хату дасть, коadlo ти погане? У яслах вас перевиховують, а майно все в колгосп піде, по закону.

Забрали все, а ми zostались з Галею, як на пожарищі. Тільки кицька чорна й біленька курочка залишились у нас: кицьку покинули, а курочки не впіймали.

**

Підвечір сиділи ми з Галею на порозі порожньої хати, коли це приходить одна сусідка, а хотім друга, третя. Принесли нам їсти, поплакали з нами, але сказали, що взяти нас на ніч бояться, бо можуть і їх через нас забрати.

Коли зірочка вечірня зійшла над лісом, що за цариною, — полягали ми спати з Галею. Та не в хаті, а в дворі, під сіном — боялися самі в хаті спати.

Темніло. Ви, мабуть, пам'ятаєте, тіточко, наші весняні вечорі над Случею? Отож, був такий вечір у нас. Затихли перепілки в полі, защебетали солов'ї в садах, а з сіножатею, що були за полями, віяло весняними пахощами, в яких були: і болотяний запах латаття, і ніжність пролісків, і міцний дух полиню. Галя ніяк

не хоче спати. Сидить біля мене й розпитує (вона дуже цікава була):

— Василечку, а що то таке?

— Зірочка.

— Яка зірочка?

— Вечірня.

Замовкла й думає. Подумала хвильку й знову:

— Василечку, а що це?

— Сіно, — кажу.

— А для чого сіно?

— Корівку годувати, — відповів я. А сльози потекли в мене — немає в нас нічого тепер, не треба й сіна нам. А мати ж було стараються: вечорами та світанками серпом по шляхах та обніжках жали його.

А Галя все питає. Показує хрестик мені й знову:

— А що це?

— Бозя.

— А яка Бозя?

— Добра.

— А відки добра Бозя?

— То мама тобі дали, щоб ти берегла та молилась.

— А як молилась?

А що я їй скажу, коли й сам не вмію?

— Отакечки ставай на коліна, піднімай руки вгору і кажи:

“Боже Великий і Добрий! Покарай злих ворогів наших і визволи наших тата і маму з тюрми додому!”

Довго ми молились отак. Галя дивиться на вулицю й питає:

— Ще не йдуть мама?

— Ні.

— А чому не йдуть? Я ж молюся...

— Завтра, може, прийдуть, а зараз спатки треба.

— А де в Бозі хатка?

— Всюди: в полі, в лісі, в квітках...

— То я однесу Бозю в квіткову хатку, — нехай спить уже.

— Не можна. То мама тобі дали, щоб ти нікому не оддавала її. А як хто візьме твою Бозю, то мама ніколи не вернуться. Чуєш? Ніколи!

І Галя взяла мамин хрестик у кулачок, стиснула його і сказала:

— Не дам... Нікому не дам доброї Бозі... — зітхнула солодко і заснула.

**
*

А потім забрали нас: Галю в ясла, а мене до патронату. Мене голова колгоспу на роботу послав.

— Нічого дарма хліб державний їсти, — сказав. — Іди на свинарник, робитимеш там.

Пішов я. Цілий день тягав воду з криниці. Увечері пішов Галю відвідати.

Іду селом і плачу: в який двір не гляну — всюди батьки та матері дома. У дворах чисто та гарно. Квітки під хатами. Часом стоїть стіл під яблунею, — за столом уся сім'я вечеряє. Тоді я чую, як пахне смачна юшка з укропом. А мені так хочеться юшки з молоденькою картоплею та укропом. Забрали маму і не попробували ми її цього літа. І не попробуємо, бо нам варять лише кандьор з пшона. А їсти хочеться — нарбився за день; руки й ноги наче перебиті в мене.

Доходжу до ясел і чую — там якийсь галас. Прискорною ходу і вже виразно чую, як плаче наша Галя.

Біжу. Добігаю і бачу, як Галя лежить гола на землі, а над нею завідувачка ясел Роза Гіцель нахилилась і кричить:

— Віддай! Віддай, кажу тобі, бо гірше буде.

Я підскочив та як шарпону її за плече:

— Що ти робиш з бідною дитиною?

Галя почула мій голос і зраділа дуже. Схватила та до мене:

— Василечку, вона мою Бозю хоче забрати, а тоді мама не прийдуть.

Припала до мене і труситься вся та плаче, а хрестик тримає в кулачку так міцно, що й я не можу розтулити його.

Роза мовчала, поки отямилась від несподіванки, а тоді як закричить на мене:

— То ти мені прийшов сюди релігію проповідувать? Дітей будеш мені настроювать? Ну, подожди ж! Я тобі покажу! Ти здоровий уже, не то, що Галя.

Написала щось і послала сторожа до сільради.

А Галя плаче ревно і просить мене:

— Васильку, не хочу я тут. Ходім додому, будемо в сніні спати.

Ой, тіточко! Якби ви бачили тоді Галю, то ви пожаліли б нас і забрали б її до себе. Коли б ви побачили, які великі й злякані очі були в неї, і які сльози бігли з тих очей, то й ви плакали б. Ні, не плакали б, а кричали б на все село, на весь світ:

— Звірі люті! Нащо ви відняли в дитини батька та матір, а її катуєте?

Та хіба ж вони почують? Глухі вони, тіточко, бо душі в них немає.

Не плаче вже Галя. Притулилась голенька до мене, дивиться кудись у небо і тільки схлипує та здригається вся. Нічого не говорить, ніби й не бачить нічого.

Стою я так з нею серед двору і не знаю, що робити. Так і застали мене голова сільради з парторгом.

Увійшли в двір і зразу голова до мене:

— Ти чого сюди прийшов?

Я мовчу. Що я казатиму йому? Він і так знає.

— Я тебе питаю, чого ти сюди прийшов?

— До Галі, — сказав я.

— До Галі!.. Батьків здихались, а тепер з дітками справу май, — процідив крізь зуби парторг. — Віддай дитину і ходи з нами.

Мусів я віддати Галю до рук Рози Гіцель. Схватила вона її та зразу за руки. Вирвала хрестик і в бур'ян його кинула. А Галя кинулась та як закричить:

— Васильку, забери мене до себе, бо я боюсь з нею!

Пручається бідне та рветься з Розиних рук.

Не витерпів я — хотів скочити до неї, але парторг схватив мене за руку, а голова за другу і заявили:

— Ну, досить. Ходім до сільради.

І потягли мене. Ішов я мовчки. Не плакав навіть. Тільки слухав, зуби сціпивши, як Галя кричала:

— Бозю мою віддайте, щоб мама вернулись!...

...Ночував я в сільраді. Не спав, а сидів цілу ніч, бо не міг спати. Сидів на долівці, схиливши голову на коліна. Здається, й не думав нічого, а незчувся, коли й сонце зійшло. Тоді пустили мене.

— Іди на роботу, — сказали. — А будеш у ясла бігати — в тюрму візьмемо.

Боявся я ходити до Галі. Лише коли-не-коли бачився з нею. Та й то крадькома.

Одного разу, після полудня було це, підходить до мене старша свинарка, подивилась на мене жалібно та й каже:

— Василю, мати ваша прийшла. Піди по Галю та підійди до вашої хати. Може хоч вас пізнає.

Ох, і зрадів я! Навіть не дослухав до кінця її слів та й побіг у ясла. Влітаю в двір, не дивлюсь ні на Розу, ні на кого, схватив Галю на руки і бігом додому.

Добігаємо до двору нашого, а Галя кричить:

— Пусти мене! Я сама хочу йти до мами.

Пустив її саму, іду ззаду та дивлюсь, як вона ніжками своїми швиденько перебирає: от-от упаде, але ні! Біжить та кричить:

— Маму випустили! Тепер дома буду, не піду в ясла.

Доходимо до двору. Глянув я і охолов увесь: ходять мама по двору, щось говорять до себе, дивляться кудись далеко, а очі в них великі-великі, але наче туманом затягнені; одежа брудна та пошматована, а чорні коси звисають (простоволосі вони були) і, наче одвічна скорбота, вкривають голову й плечі.

Злякався я. Хотів Галю зупинити, але вона вже вскочила в ворота і як закричить:

— Мамо! Мамочко моя!...

Наче прочунались мати. Здригнулись і круто повернулись до Галі. Ідуть до неї, а вона стала і простягає руки лише — боїться йти.

— Мамо, — каже, а сама сміється і сльози на очах стоять. Ідуть мама до неї, дивляться пристально й тихо, тихо промовили:

“Галю, дитино моя”... Але Галя не йде. Стоїть, рученята піднявши, а потім скривилась та як заплаче...

Знову здригнулись мати. Підходять і нахилились до Галі, взяли її руками за плечі і дивляться їй у вічі. Зрозумів я, що збожеволіли мама в тюрмі і не пізнають нас. Страшно і холодно стало, ніби снігом хто обсіпав мене. Щось підкотилось під горло, не дає дихати. Схилився я на ворота, стиснув зуби, а сльози течуть і гарячими краплинами падають мені на ноги.

— Мамо, — промовив я і глянув на них.

Повернулись і підійшли до мене:

— Ні, не він. Бач, і в цього очі червоні, а сам жовтий увесь.

Кинувся я до Галі, взяв її на руки і підбіг знову до матері.

— Невже ви нас не пізнали? Це ж Галя. Подивіться на нас!

Дивляться, але не пізнають. Потім підійшли ближче, рвучко розірвали сорочечку на Галі і знову:

“Ні, не вона. І хрестика нема. Я ж своїй доні хрестик давала”.

“Де ж мої діти? Віддайте їх мені, бо їм же погано без матері”.

Стоїмо ми з Галею і не кричимо, але сльози в нас течуть. На вулиці стоять люди, ніби скам'яніли всі, і також тихо плачуть. А мати ходять по двору і шукають нас. Раптом побігли і кричать:

— Ось вони, ось! Не ховайте їх — все одно я знайду своїх дітей.

Підбігли до криниці, схилились на цямрини і пронизливо вигукнули:

— А-а-а! Заховали їх у яму? Найду й тут.

Перехилились і... Я почув лише, як зойкнула якась жінка на вулиці:

— Ой, держіть її!...

... Поховали нашу маму. Зовсім самі ми з Галею — справжні сироти теперечки. А жити нам важко. Ой, важко, тіточко, без батька-матері. Коли б ви взяли Галю, бо їй дуже погано в яслах. А я проживу якось — підросту трохи і заберу її від вас.

Запитання:

1. Чи винен був Васильків тато?
2. Яким зневажливим словом назвав Галю голова колгоспу? А Василька?
3. Як увиживався Василько своїй мамі, коли вона збожеволіла?
4. Про що просить Василько тітку?

Завдання:

Напишіть, як живуть українські діти в СРСР і в Канаді та США.

Народні приказки:

1. Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні.
2. Москва сльозам не вірить.

РІЗДВО В УКРАЇНІ

Різдво є найдавнішим нашим святом. Походить воно з дуже давніх часів, коли наші предки ще не були християнами. В ті часи це було свято на честь доброго бога сонця, що звався Дажбог. Пізніш, коли наші предки стали християнами, в цей самий час почали святкувати день народження справжнього Бога — Ісуса Христа. Тому в цьому святі збереглося багато старих наших звичаїв, які поєднані тепер з християнськими.

Різдво починається Свят-вечором. Це вечір останнього дня перед самим Різдвом. Перед Різдвом є піст Пилипівка, а тому у Свят-вечір в Україні всі постять, себто не їдять м'яса, молока і яєць. До свята готуються цілий тиждень, а особливо останній день. Над вечір найстарший чоловік у родині йде в стодолу і там зв'язує снопик з різного збіжжя: жита, пшениці, ячменю, проса, гречки, вівса. Цей снопик врочисто вносить у хату і ставиться на покуті під образами. Під снопик настеляється свіже сіно. Сіном також потрушується весь стіл (під скатертю) і долівка хати. На покуті, коло снопика, який в деяких місцях України зовуть різдвом, а в інших дідухом, кладеться буханець хліба і ставиться кутя та узвар.

Що ж таке кутя? Кутя це головна страва на свят-вечір. Це густа каша з цілого ячменю чи пшениці. Щоб вона була м'ягша, то пшеницю чи ячмінь на кутю трохи обтовкують, щоб збити тільки верхню шкурку, але не побити самого зерна. До куті робиться узвар. Узвар — це сухі грушки, яблука, сливи та вишні, зварені у воді. До узвару додають меду і тоді ним розводять кутю і їдять. Бідніші люди заправляють кутю тертим маком. Так роблять і там, де мало пасік.

На свят-вечір має бути на столі дванадцять страв, бо в Христа було дванадцять учнів-апостолів. Крім куті на свят-вечір варять ще борщ з рибою чи сухими грибами, вареники з капустою, кашею, грушками, з маком тощо. Варять ще свіжу або солону рибу, холодці з риби та всякі інші пісні страви.

У більшості місцевостей України на свят-вечір у церкві відправляють лише вечірню. В тих місцевостях вечеряють зараз по вечірні, коли хтось іде до церкви. Коли нема змоги піти до церкви (коли церква далеко

або що), то вечеряють зараз по заході сонця, коли на небі покажеться перша зірочка. А є такі місця, де є звичай відправляти в церкві на свят-вечір вечірню і всенощну. Тоді вечеряють уже пізніш — вернувшись з церкви.

За вечерею мусить бути вся родина. Вечеря починається молитвою. У час вечері горить воскова свічка. Ніхто не говорить голосно, не вигукує, не пвстуге. Ніхто не гнівається. Сідають усі до столу і їдять повільно, не кваплячись. Особливо кутю. Наш народ вірить, що на свят-вечір усі померлі колись предки на свят-вечір приходять знову на землю і йдуть до хат своїх дітей, внуків, правнуків тощо. Вони з ними разом їдять святу страву — кутю. Тому кожен, хто їсть кутю, візьме ложкою раз-два, а тоді кладе ложку знову в свою миску, щоб дати змогу своїм померлим родичам їсти разом з ними. Це дуже гарний звичай, якого нема ні в якому іншому народі. Він дуже скріплює народ, бо цим тримається зв'язок між живими й давно померлими. За цією традицією народ є без початку й кінця. Не дарма є приказка: "А нашому роду нема переводу!"

По вечері ціла родина колядує. Малі діти несуть вечерю своїм родичам: дідові й бабі, коли вони живуть окремо, хрещеним батькам тощо. На вечерю беруть кутю, узвар та ще дещо. Приходять у хату до своїх рідних, а часто й до добрих знайомих, ставлять вечерю на стіл і кажуть: "Тато й мама кликали вас вечеряти". Тоді ті, кому принесено вечерю, беруть її, дякують дітям і їх батькам, а потім дають гостинці дітям: яблука, горіхи, цукерки та інші подарунки.

У деяких місцевостях ходять з колядою на свят-вечір, а в інших на перший день Різдва. Так само і відправа в церкві буває в різний час: здебільша відправа починається о третій годині ночі. А в деяких місцях (там, де звечора відправляється вечірня і всенощна) рано. Так чи інакше до церкви йдуть усі: старі й малі. У церкві завжди гарно співає хор. Крім звичайної відправи в церкві ще й колядують. По виході з церкви всі сідають обідати. За обідом уже розговляються; себто їдять уже все: і ковбасу, і яйця, і молоко.

Різдвяні свята тягнуться аж до водохрищ. У старі часи в цей час вважали гріхом співати якихось інших

пісень, крім колядок. Колядували всі — старі й малі. Колядки наші дуже гарні. Колядок більш нема ніде в світі. Є в деяких народів спеціальні пісні на цей день, але то зовсім не колядки. Українська пісня й музика найкращі в світі. Але з усіх українських пісень найкращими, з найбагатшою музикою і змістом, є колядки. Це сталося не так собі просто, а тому, що наші коляди вже живуть коло двох тисяч років. Колись наші предки, ще до Христа, співали їх на честь всемогутнього бога сонця. Пізніш вони змінювались і пристосовувались до Різдва Христового. За цей довгий час вони стало поліпшувались і поширювались, аж поки й стали такими гарними, як тепер.

Тепер в Україні панують безбожні російські комуністи. Вони дуже не люблять наших звичаїв, свят, наших колядок. Вони нищать усе українське. Наш обов'язок знати все своє, любити його, щоб ми колись могли, як звільнимо Україну від Росії, принести це все додому.

Коли ми так робитимемо, як робили наші славні предки, то поможемо звільнити наш народ з російської неволі і Україна буде вільна й щаслива.

Запитання:

1. Коли буває свят-вечір?
2. Як прибирається хата на свят-вечір?
3. Що таке кутя?
4. Як їдять кутю?
5. Кому і якносять вечерю діти?
6. Скільки страв має бути на святій вечері і чому саме стільки?
7. Коли склалися наші колядки?
8. Чому ми мусимо додержуватись старих звичаїв?

Завдання:

Напишіть власне оповідання на тему: "Як я святкував Різдво в минулому році?"

Народні приказки:

1. Нового не цурайся, але старовини тримайся.
2. Як жили діди, то не було їм біди.
3. Як діди та батьки наші робили, так і нам робити треба.

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ...

Колядка

Добрий вечір тобі, пане господарю,
Радуйся,

Ой радуйся земле,
Син Божий народився!

Застеляйте столи та все килимами,
Радуйся...

Та кладіть калачі з ярої пшениці,
Радуйся...

Та прийдуть до тебе три празники в гості,
Радуйся...

Що перший же празник — святеє Рождество,
Радуйся...

А другий же празник святого Василя,
Радуйся...

А третій же празник — святі Водохреща,
Радуйся,

Ой радуйся земле,
Син Божий народився!

Завдання:

Це одна з найдавніших і найулюбленіших тепер колядок.
Вивчіть її напам'ять.

Олександр Олесь

ЯЛИНКА

Раз я взувся в чобітки,
Одягнувся в кожушинку,
Сам запрягся в саночки
І поїхав по ялинку.

Ледве я зрубати встиг,
Ледве став ялинку брати,
Як на мене зайчик — плиг!
Став ялинку віднімати.

Я сюди, а він туди.
“Не віддам, — кричить, — нізащо!
Ти ялинку посади,
А тоді рубай, ледащо!

Не пущу і не проси!
І цяцьками можна гратись,
Порубаєте ліси,
Ніде буде і сховатись.

А у лісі скрізь вовки
І медведі, і лисиці,
І ворони, і галки,
І розбійниці синиці.”

Страшно стало... “Ой, пусти!
Не держи мене за поли!
Бідний зайчику, прости —
Я не буду більш ніколи.”

Низько, низько я зігнувсь,
І ще нижче скинув шапку.
Зайчик весело всміхнувсь
І подав сіреньку лапку.

За А. Чумаченком

МИКЛУХА - МАКЛАЙ У ПАПУАСІВ

8 вересня 1871 року о 12 годині дня пароплав “Витязь” увійшов у затоку Астролябія. З “Витязя” була спущена шлюпка біля берегів Нової Гвінеї, і троє людей стрибнули в неї. Капітан пароплава перехилився через борт і, мружачись від сонця, дивився на них.

— Миколо Миколайовичу, — гукнув він, — взяли б ще людей! Хто їх там знає, цих папуасів. Бачите, скільки їх на березі! Ще може щось трапитись.

Людина в білому капелюсі, одна з трьох, підвела голову; вона посміхнулася. Це був наш великий дослідник Миклуха-Маклай.

— Не бійтеся, капітане. Нічого зі мною не трапиться.

— А рушниця у вас є? Де ваша зброя? Я ж казав вам взяти з собою зброю!

Людина в білому капелюсі похитала головою:

— Є намисто, є стрічки, є матерія. Для чого мені зброя? Я люблю розмовляти без пороху.

І, махнувши капелюхом, сів у шлюпку. Весла піднялися і, описавши півколо, розрізали воду.

Капітан похитав головою і вже не голосно, а тихо, кризь зуби, пробуркотів собі під ніс:

— Тільки один Миклуха-Маклай і здатний на це. Йде до дикунів, до люджерів — і ось так: без рушниці, без револьвера, без охорони...

Він сердито встромив у рот свою коротеньку люльку і запихкав, покурюючи її.

Шлюпка йшла до берега впевнено і швидко.

Смуга жовтого піску все наближалася. Маса густої зелені перетворювалася в зарослі узорчатих пальм. З узбережних скель звисали прямо у воду великі і гнучкі гілки витких рослин. Вітер доносив пряний і солодкий аромат незнайомих квітів і трав. Строкаті птахи, завбільшки з метеликів, і метелики, завбільшки з птахів, літали в густому листі дерев.

Шлюпка м'яко врїзалась у пісок. Маклай перестрибнув через борт. Вузенька стежечка починалася прямо від берега.

— Не йдіть за мною. Я незабаром повернуся, — сказав він своїм супутникам і швидко пішов угору лісовою стежкою.

Перший друг

Маклай розсунув гілки і поглянув навколо. Вузенька стежечка привела його на широкий, добре утоптаний майданчик. Навколо були хатинки. Низькі дахи, зроблені з пальмового листа, опускалися майже до землі. Двері були відчинені. Вікон не було. Світло проникало в житло тільки через двері. Зупинившись біля входу, Маклай ледве в темноті розглядив вогнище, складене з каміння, поміст для снання з бамбука, де-не-де на стінах висіли зв'язки пір'я і черепашок.

Ввійти в хатинку Маклай не наважився. Навколо, здавалося, не було ні душі. В листі дерев мирно співали птахи. У траві сюрчали коники. Тіні від гілок коливалися на утоптаній землі.

Але люди тільки що були тут. Недопитий кокосовий горіх, наполовину наповнений "молоком" — білуватою рідиною, валявся на землі. Кинуте в куші весло

було ще мокре. Розколений бамбук лежав біля входу в хатинку. Тут хтось тільки що працював над ним. Незакінчене намисто з черепашок зачепилося на кущі: хтось загубив його на березі, і черепашки сипались з тихим шумом, повільно сповзаючи з волокнистої травички, на яку вони були нанизані...

Маклай стояв, прислухаючись до пташиного співу, дзвону цикад, шуму быстрого гірського струмка. Рап-

Маклай і папуас.

том він почув шарудіння позаду себе. Він швидко обернувся і побачив людину. Людина завмерла на місці, потім здригнулася і кинулася тікати.

— Стій, стій! — крикнув Маклай і кинувся навздогін. — Не бійся. Я не зроблю тобі нічого поганого. Я друг! Чуєш! Я друг!

Людина, яка утікала від нього, здається, зрозуміла його. Вона зупинилася і подивилася на Маклая.

Микола Миколайович повільно підійшов до папуаса і так само повільно, щоб не злякати його зайвим рухом, вийняв з кишені шматок червоної матерії і дав йому. Папуас обережно взяв його й пильно оглянув, повертаючи то на один, то на другий бік.

І раптом, засміявшись, спритно пов'язав ним свою кучеряву голову.

Маклай жадібно вдивлявся в обличчя папуаса. Ні, в ньому нічого страшного не було!

З цікавістю на нього дивилися темні очі. Великий рот, майже непомітний з-за бороди і вусів, усміхався.

Чорні кучері, приплюснутий ніс, сильне темне тіло виблискували на сонці. Великі м'язисті руки були оздоблені обручками — різнокольоровими черенашками. За одною з обручок стирчав кістяний ніж.

Маклай високо підніс руки, долонями вперед.

— Я друг! Друг! — казав він папуасові. — Бачиш, я один! Я без зброї. Я не скривджу тебе! Не бійся!

Схиливши голову трохи набік, папуас услухався в звуки незрозумілих йому слів. Очевидно, і він не бачив в цій білій людині, яка припливла сюди на дивовижному човні, нічого страшного.

Його здивував Маклай одяг. Витягнувши вперед папець, папуас легко доторкнувся до піджака.

Для чого ж ця друга шкіра? Значить, у білої людини нема справжньої темної блискучої шкіри, яка захищала б її від дощу, сонця й вітру? Бідні ці білі!

Зрадлий з цього довірливого жесту, Маклай поклав свою руку на папуасове плече.

— Підемо зі мною на берег, — лагідно сказав він йому. — Я покажу тобі мого човна. Я почастию тебе

Село на Новій Гвінеї

тютюном. Я буду твоїм другом. Я — Маклай. Розумієш? Я — Маклай! — І Микола Миколайович кілька разів ударив себе в груди.

Папуас широко посміхнувся. Він щось зрозумів.

— Мак-лай, — важко вимовляючи, повторив він, показуючи на Миколу Миколайовича. І раптом з розмаху він ударив себе в груди й урочисто та гордо виголосив:

— Туй! Туй!

Маклай весело похитав головою:

— Розумію. Ти — Туй. Я — Маклай. Ти — Туй. Я — Маклай. От і добре! От ми і познайомилися. От ми і друзі!

Маклай і Туй стояли на майданчику між хатинками й тиснули один одному руки.

— Туй! — кричав Маклай.

— Маклай! — кричав Туй.

І обидва усміхалися.

— Все гаразд, — сказав Маклай. — От ми вже й подружили.

Туй повернувся до заростей і щось гукнув по-своєму.

Гілки злегка ворухнулись. То тут, то там з-за кущів виглядали кучеряві голови і темнокоричневі руки. Туй знаками запрошував людей підійти ближче, але папуаси стояли не рухаючись.

Тоді Маклай взяв одного з них за руку і вивів на середину площадки. За ним — другого. Потім — третього. Їх було чоловік з вісім, і кожного з них треба було вивести й посадити. Це було не так легко.

Маклай витер піт з лоба^и, посадивши останнього, сам сів серед них на камені.

З торби, що висіла за плечима, він дістав різні дрібниці. Тут було і намисто, і гвіздки, і гачки для рибальства, і шматки яскравої матерії.

Папуаси з цікавістю придивлялися до дивовижних подарунків і охоче, хоч і обережно, брали їх з Маклаєвих рук.

Він роздавав їм намиста, гвіздки і стрічки. Папуаси радо вигукували, плескали в долоні, пробували гвіздки зубами і з захопленням втикали травичку в намисто.

Туй сказав кілька слів, і двоє юнаків пішло до хатинок. Звідти вони винесли кокосові горіхи, в'язки бананів і навіть двох поросят, міцно зв'язаних ліанами.

Маклай здивовано дивився на купи харчів, складених біля його ніг. Туй сміявся.

Маклай звернувся до Туя й рішуче похитав головою.

— Не треба! Мені нічого не треба! Залишіть це в себе. Чуєш, Туй, залиши це собі.

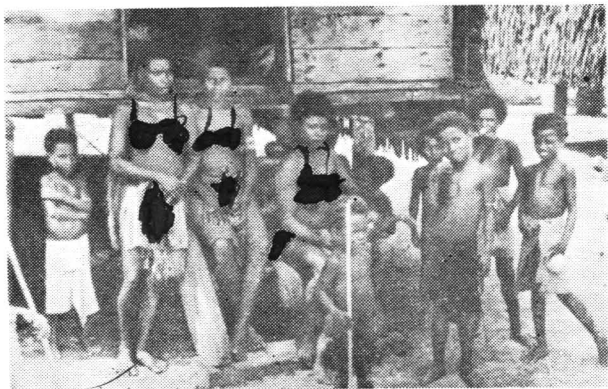
Але Туй теж похитав головою. Він владно простягнув руки спочатку до поросят, а потім до Маклая. “Твое”, говорив цей жест.

Нічого не вдієш! Такий у них звичай.

Папуаські юнаки нахилилися до своїх подарунків. Вони високо піднесли їх над головою і зупинилися, чекаючи наказу Маклая.

Маклай ще раз подивився навколо себе. Тонкий місяць уже світився на блідозеленому небі. Настав вечір. Темнішими ставали дерева. Вершина гори рожево й ніжно світилась вдалині. Ще сильніше запахли квіти, що звисали з сукуватих вигнутих гілок, схожих на величезних зміїв.

— Пора і на “Витязь”, — сказав Маклай і, повернувшись до папуасів, низько їм вклонився.

Родина тубільців з Нової Гвінеї

Папуаси, здається, зрозуміли його. Юнаки ще вище піднесли свою ношу і пішли вперед, показуючи дорогу Маклаєві. Інші йшли позаду. Хтось заспівав. Звуки пісні були одноманітні й сумні. Дорога спускалася до моря. Сигнальні вогні “Витязя” було здалека видно. Шлюпка була на місці.

Маклай стрибнув у човен і показав Туя місце біля себе. Туй нерішуче похитав головою. Але коли шлюпка відпливала, папуаси на двох пірогах проводжали її до “Витязя”.

Прощання

Минуло вже 15 місяців, як Маклай живе серед папуасів. У нього тепер багато добрих друзів.

Він наполегливо працює й робить свою справу, велику і важливу.

Ось його товстий зошит: це щоденник, який Маклай дуже акуратно веде. Так, Маклай не даремно живе так довго на цьому березі. Він хоче довести, що і в кольорових людей шкіра й волосся такі ж самі, як і в білих.

В його скрині зразково зберігаються десятки маленьких пакуночків. На кожному з них написано: “Туй — 45 років”, “Дягуслі — 38 років”, “Лялу — 18 років”, “Сегал — 23 роки”. Це зрізане волосся папуасів, яке він не раз розглядав під мікроскопом.

Ні! Його противники кажуть неправду. Це саме звичайнісіньке людське волосся. Воно не росте окремими жмутками і ні трохи не схоже на шерсть тварин.

Пізніше Маклай не раз переглядав свої колекції, зібрані ним за довгі місяці перебування на острові. Ось кістяк “маба” — маленького звірка, що живе на деревах. Ось опудало чорного какаду (папуги). Ось череп крокодила. І тут же поряд речі хатнього вжитку папуасів: глиняний горщик, дерев’яна миска — “табір”, “буль-ра” — намисто з іклів свині, і навіть “тельрук” — мішок, у якому папуаси носять за спиною своїх дітей. Багато разів Маклай повторював своїм супутникам:

— Чому ж люди з білою шкірою повинні панувати, а люди з кольоровою шкірою — бути рабами. Я доведу, що папуаси своїми здібностями не поступаються білим, що нема вищих і нижчих рас.

Маклай складає свої речі. Ось він виходить з своєї хатинки. Папуаси мовчки сидять біля його хатинки. Обличчя сумні, голови похилі.

Маклай сів поряд з Туем і теж мовчить. Йому сумно, дуже сумно.

— Маклаю, — каже, нарешті, Туй і дивиться на нього. — Чого ти виїжджаєш, Маклаю? Хіба ми тобі не брати?

— Ні, Туй, ні, ви — мої справжні брати.

— Залишайся з нами. Ми збудуємо тобі по хатинці в кожному селі. В кожній хатинці буде вогнище. Ми будемо полювати для тебе, Маклаю.

— Не затримуйте мене. Я ще повернуся до вас.

— Повертайся швидше, Маклаю.

— Швидко, як тільки зможу, — говорить Маклай.

Саул і Ляпу по коліна у воді допомагають Маклаю вантажити його речі на шлюпку. Шлюпку погойдува-

ло. Тримаючись за керму, Туй по коліна у воді, з зусиллям притримував її.

— Все! — сказав Маклай. — Можна їхати.

— Маклаю! — тихо каже Саул і сіпає Маклая за полу піджака.

Але Маклай тільки махає руками.

Ось і пароплав “Изумруд”. Час прощатися.

Папуаси по черзі міцно обнімають його.

— Коли ти повернешся, Маклаю? — запитує ще раз Туй.

— Швидко, дуже швидко.

Туй розуміє його. Востаннє папуаси дивляться в Маклаєве обличчя.

“Що б ще сказати на прощання друзям?” Але Маклаєві важко говорити.

— Еме-ме! Еме-ме! — кричать папуаси Маклаєві.

— Прощайте, друзі, — відповідає їм Маклай такими ж словами.

Останні вигуки тонуть у пронизливому гудку пароплава. Забираючи вправо, пароплав “Изумруд” важко повертає своє тіло.

І раптом, наче у відповідь на прощальний гудок, на березі тривожно і сильно забили барабани. Маклай скидає капелюх. Не відриваючись від берега, він вдивляється в червоні вітрила піроги.

— Я ще повернусь, — шепчуть його губи. — Я ще повернусь!

І Миклуха-Маклай додержав свого слова. До своїх друзів-папуасів він ще не раз повертався. Два рази зустрічали його друзі з піснями й танцями. Два рази ще привозив він у важких, кованих залізом скринях дивовижні подарунки.

Але час ішов! Час дуже, дуже швидко йшов, а він ще не зробив всього того, про що так мріяв, що так хотілося йому зробити.

Він хотів створити культурне селище на березі Тихого океану. Але всі його клопотання в Петербурзі перед російським урядом були марними.

Правда, його доповіді були дуже цікавими, і всі вчені з хвилюванням його слухали.

Але російському урядові не було ніякого діла до цього. Вчені могли говорити що завгодно про видатного і відважного мандрівника, але йому не давали ні

копійки грошей. Його скрині з колекціями стояли нерозкритими. Праці його не друкувалися.

**
*

Кажуть, що хатинка на палях зберігалася ще дуже довго.

Папуаси берегли житло свого друга. Жодного гвіздка не виймали із стін маленького будиночка. Жодної речі не взяли звідти.

Кажуть, що часто приходили папуаси посидіти біля цього високого ганочка і довго там співали пісень про білу людину, про братів-папуасів.

Його хатина міцно стоїть.
Заглянь туди, молодий місяцю!
Для людей Горенду він брат —
твій син, молодий місяцю.

А) Микола Миклуха-Маклай, — відомий на весь світ дослідник Арабії, Малаїв, Індонезії та Полінезії, — українець, родом з Чернігівщини.

Вчився він в чернігівській гімназії, а потім у Петербурзькому університеті, який кінчив з золотою медаллю. По скінченні університету його відрядили на додаткове навчання у найвизначніших вчених Франції та Німеччини.

М. Миклуха-Маклай — найвизначніший дослідник природи й людей невідомих країв. Через те його мусять знати всі українці.

Помер М. Миклуха-Маклай у 1888 році, захворівши на тропічну лихоманку в час дослідження Малаїв.

Запитання:

1. Що побачив Миклуха-Маклай у папуасів?
2. За що любили його папуаси?
3. Що довів Миклуха-Маклай в результаті вивчення папуасів?
4. Чому ми мусимо знати Миколу Миклуху-Маклая?

Народні приказки:

1. Кому Бог допоможе, той все переможе.
2. Хто з Богом, з тим і Бог.
3. Хто в Бога просить, тому він і дає.

Володимир Сосюра

КИЇВ

Тучі день давно розвіяв,
і над хвилями цвіте
Київ, Київ, Київ, Київ,
наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

Наче здійснені мрії,
із руїн росте, росте
Київ, Київ, Київ, Київ,
наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

Ми з тобою все зумієм,
любим ми тебе за те,
що ти Київ, Київ, Київ,
наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

А нахлинуть орди злії, —
все удар наш розмете
та за тебе Київ, Київ,
наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

Запитання:

1. Якими прикметами Володимир Сосюра наділяє Київ Випишіть їх.
2. Чого всі українці люблять Київ?
3. Де саме і над якою рікою стоїть Київ? Покажіть на мапі.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Народні приказки:

1. У нас такий край, що й під вишнею рай.
2. Біда Україні: від москаля пече, а від ляха гаряче.
3. Дурний і в Києві розуму не купить.
4. Язик до Києва доведе.
5. Аж Київ видко! (так кажуть, коли візьмуть у рот щось дуже кисле).
6. На городі бузина, а в Києві дядько! (Так кажуть, коли хтось не до ладу щось скаже).

І. Франко

ФАРБОВАНИЙ ЛИС

(Казка)

І. Лис Микита в лісі

Жив собі в однім лісі Лис Микита, хитрий-прехитрий. Скільки разів гнали його стрільці, травили його псами, наставляли на нього пастки або підкидали йому отруеного м'яса — нічим не могли його дошкулити. Лис Микита глузував собі з них, обминав усякі небезпеки, ще й інших своїх товаришів остерігав. А вже як вибрався на лови — чи то до курника, чи комори, то не було сміливішого, вигадливішого та зручнішого злодія від нього. Дійшло до того, що він не раз у білий день вибирався на полювання і ніколи не вертався з порожніми руками.

Це незвичайне щастя і його хитрість зробили його страшенно гордим. Йому здавалося, що нема нічого неможливого для нього.

— Що ви собі думаєте! — величався він перед своїми товаришами. — Досі я ходив по селах, а завтра в білий день піду до міста і просто з базару курку вкраду.

— Ет, годі, не говори дурниць! — умовляли його товариші.

— Що, дурниць! Ану, побачите! — нахвалявся Лис і вирішив твердо — завтра, саме в торговий день, побігти до міста і з базару вхопити курку.

2. Лис Микита в місті

Але на цей раз бідний Микита таки перебільшив. Поміж коноплі та кукурудзи він заліз безпечно аж до передмістя, городами, перескакуючи плоти та ховаючись між яриною, дістався аж до центра міста. Але тут біда! Треба було хоч на коротку хвилю вискочити на вулицю, збігати на базар і вернути назад. А на вулиці й на базарі крик, шум, гамір, — вози скриплять, колеса гуркочуть, коні гримлять копитами, свині квичуть, — одним словом, клекіт такий, якого наш Микита і в сні не бачив, і в гарячці не чув.

Але що діяти! Наважився, то треба кінчити те, що почав. Посидівши кілька годин у бур'яні коло плота, він освоївся з тим гамором. Позбувшись першого страху, а надто роздивившись дотроху, куди й як найліпше бігти, щоб осягнути свою ціль, Лис Микита набрав відваги, розбігся і одним духом перескочив через пліт на вулицю. Вулицею йшло й їхало людей багато, стояла курява. Лиса мало хто й помітив, і нікому до нього не було діла. От пес, так пес — думали собі люди. А Микита тому й рад. Знітився, скулився та ровом як чкурне просто на базар, де довгим рядом сиділи жінки, держачи на решетах, у кошах і в мішках на продаж яйця, масло, свіжі гриби, полотно, насіння, курей, качок і інші гарні речі.

Але не встиг він добігти до базару, коли йому назустріч біжить пес, і з іншого боку надбігає другий, а там бачить третього. Псів уже наш Микита не обдурить. Зараз занюхали, хто він, загарчали та як не кинуться до нього! Ой, яке страхіття! Наш Микита скрутився, мов муха в окропі: що тут робити? Куди дітися? Недовго думаючи, він шмигнув у найближчі отворені сіни, а з сіней на подвір'я. Скулився тут і роздивляється, куди б то сховатися, а сам прислухається, чи не біжать пси. Ого! Чути їх! Уже близько! Бачить Лис, що на подвір'ї в кутку стоїть якась діжа. От він, недовго думаючи, скік у діжку та й сховався.

Щастя мав, бо ледве він щез у діжі, як надбігли пси цілою купою, дзявкаючи, гаркаючи, нюхаючи.

— Тут він був! Тут він був! Шукайте його! — кричали передні.

Ціла юрба кинулася по тісенькім подвір'ю, по всіх закутках, порпають, нюхають, дряпають — Лиса ані сліду нема. Кілька разів підходили і до діжі, але негарний запах, який ішов від неї, відганяв їх. Не знайшовши нічого, вони побігли далі. Лис Микита був урятований.

Урятований, але як!

В діжі, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густо на олії розведеної фарби. Бачите, в тім домі жив маляр, що малював кімнати, паркани та садові лави. Майже вмираючи з страху, бідний Лис Микита мусив сидіти в фарбі тихо аж до вечора, знаючи добре, що якби тепер, у такому вигляді, появився на вулиці, то вже не пси, але люди кинуться за ним і не пустять його живого.

Аж коли смерклося, Лис Микита прожогом вискочив із своєї незвичайної купелі, перебіг вулицю і, не спостережений ніким, ускочив до садка, а відси бур'янами, через плоти, через капусту та кукурудзу чкурнув до лісу. Довго ще тяглися за ним сині сліди, поки фарба не обтерлася трохи або не висохла. Вже добре стемнілося, поки Микита добіг до лісу. Був голодний, змучений, ледве живий. Підкріпившись трохи кількома яйцями, що знайшов у гнізді перепелиці, він ускочив у першу-ліпшу порожню нору, розгорнув листя, зарився в нього з головою і заснув.

3. Лис Микита царює

Чи пізно, чи рано встав він на другий день і обережно, лисячим звичаєм виліз із нори. Глип-глип! Нюх-нюх! Усюди тихо, спокійно, чисто. Заграло серце в лисячих грудях.

— Саме добра пора на полювання! — подумав.

Але в ту мить зирнув на себе. Аж скрикнув бідолашний.

— А це що таке?

З переляку він кинувся тікати, та ба, сам від себе

не втечеш! Зупинився і знов придивляється: та невже це я сам? Невже це моя шерсть, мій хвіст, мої ноги? Ні, не пізнає, не пізнає та й годі! Якийсь дивний і страшний звір, синій-синій, з препоганим запахом, покритий не то лускою, не то їжачими колючками, а хвіст у нього — не хвіст, щось таке величезне, важке, мов довбня, і також колюче.

В тій хвилі де не взявся Вовчик-братік. Побачивши нечуваного синього звіра, всього в колючках і з таким здоровенним, мов із міді вилитим, хвостом, аж завив з переляку, а отямившись, як не пішов утікати! Натрапив у лісі Вовчицю, далі Ведмедя, Кабана, Оленя — всі його питають, що з ним, чого так утікає, а він тільки хлипає, очі витріщив та знай тільки лепоче:

— Он там! Он там! Ой, та й страшне ж! Ой, та й люте ж!

— Та що, що таке? — допитують його свояки.

— Не знаю! не знаю! Ой, та й страшне ж!

Що за диво? Звірі присудили йти їм усім у той бік, де показував Вовк, і подивитися, що там таке страшне. Підійшли до того місця, де все ще крутився Лис Микита, зирнули собі та й кинулися врозтіч. Де ж пак! Такого звіра не видано, не чувано, відколи світ світом і ліс лісом.

Хоч і як тяжко турбувався Лис своїм новим виглядом, а всетаки він добре бачив, яке враження зробив той його вигляд зразу на Вовка, а це тепер і на інших звірів.

— Гей, подумав собі хитрий Лис, — та це не кепсько, що вони мене так бояться! Так можна добре виграти! Стійте, лишень, я вам покажу себе!

І, піднявши вгору хвіст, надувшись гордо, він пішов у гліб лісу до звірячого майдану. Прийшовши на середину майдану, сів на тім пеньку, де звичайно любив сидати Ведмідь. Сів і жде. Не минуло й півгодини, як довкола майдану зібралось звірів і птахів видимо-невидимо. Стоять здалека, тремтять.

Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво:

— Приступіть ближче, я вам розповім.

Звірі трохи наблизились до нього.

— Слухайте, любі мої, і тіштеся! — лагідно й солодко говорив Лис. — Сьогодні рано святий Миколай виліпив мене з небесної глини — придивіться ж, яка во-

на блакитна — і, ожививши мене своїм духом, мовив:
— Звіре Остромисле! В звірячій царстві запанував нелад, несправедливий суд і неспокій. Іди на землю і будь звірячим царем!

Почувши це, звірі аж у долоні сплеснули.

— Ой, ой! Так це ти будеш наш добродій, наш цар?

— Так, дітоньки, — поважно мовив Лис Микита.

Нечувана радість запанувала в звірячій царстві. Зараз кинулися робити порядки. Орли та яструби наловили курей, вовки та ведмеді нарізали овець, телят і нанесли цілу купу новому цареві.

4. Кінець царюванню Лиса Микити

І Лис Микита зробився царем, жив добре! Тільки одного боявся, щоб фабра не злізла з його шерсті, щоб звірі не пізнали, хто він є справді. Він пильнував, щоб нічим не виявити перед своїми міністрами, що він є Лис, а зовсім не звір Остромисл.

Так минув рік з того дня, коли він став на царство. Звірі надумали святкувати вродисто той день і справити при тій нагоді великий концерт. Зібрався хор з лисів, вовків, ведмедів і почав співати. Чудо! Ведмеді ревли басом, аж дуби тряслися. Вовки витягали соло, аж око в'януло. Але коли молоді лисички задзявкотіли тоненькими тенорами, то цар не міг витримати. Його обережність заснула, і він, піднявши морду, як не задзявкає й собі по-лисячому.

Лихо! Що тут сталося! Всі співаки відразу затихли. Всім міністрам і слугам царським відразу мов полуда з очей спала. Та це ж Лис! Простісінький фарбований лис! Тьфу! А ми собі думали, що він не знати хто такий! Ах ти, брехуне! Люті за те, що так довго давали йому дурити себе, всі кинулись на нещасного Лиса і розірвали його на шматочки.

Завдання:

Складіть плян цієї казки, замінивши заголовки окремих розділів питальними реченнями.

Зразок: Як жив Лис Микита в лісі?

С. Васильченко

ДИТИНСТВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

.Невесела у Шевченка зимою та восени хата, — стоїть край села, як примара, найгірша, мабуть, в усьому селі: кривобока, стара, стіни повигинались, солома на покрівлі потьміла, потрухла, мохом узялася, почорнів од диму вивід, од вітру розвалилась, дірки світять голими латами. А прийде весна, зацвіте садок за хатою, рясна яблуня коло хати, промете Катря під вікнами півники та барвінок, і хата як хата — суму мов не було того. Сад темний, густий, бур'яном зарослий. За садом сховалось сонце. Після першого жаркого квітневого дня плинув теплий, тихий вечір. Над хатою зійшла вечірня зоря, заграла золотом в яблуневому цвіті, тихим, рожевим у білій на стіні глині. Вперше по весні білоголова Шевченкова родина розташувалася вечеряти під яблунею надворі. Чуби в усіх, як льон, очі, як квітки льону — сині. Тільки мати чорнява, з карими очима. Невесела вечеря — зморений батько свариться, мати заклопотана, зажурена, марна. Їсть — як не їсть. Дочка Катерина стоїть, спиною спершись на яблуню, задума-

на, заплакана, ложки в руки не брала. Заходить звичаєм погомоніти перед сном сусід і дивується:

— Це тільки вечеряєте? Чого так пізно?

— Та нам такий оце клопіт, що й вечеря не в вечерю: хлопець десь дівся, — мати розповідає, — зранку як пішло, то оце й досі немає: бігали і до ставка, і до греблі, всі бур'яни обшукали, — як упав у воду.

— Догляділи! — сердито буркнув батько.

Катерина враз опустила униз сині винуваті очі.

— Нічого, знайдеться, — розважив сусід, — може заснув десь у бур'яні. Проспитесь — прийде. — І починає звичайні балачки: про панські звичаї, про золоту грамоту. Слухають в'яло, без охоти, — тільки поблизу прошелесне, всі так і кинуться: чи не хлопець? Пройшли останні за плугами плугатарі, гурти дівчат із сапами. Осів тихий, зоряний вечір.

— Ну, і де їй дітись, вражій дитині, — не слухаючи сусідових балачок, тихо з нудьгою казала мати. — Вечеряй, Катре, та підемо шукати знову.

Зарипіли десь вози, як у небі. Багато, мов з ярмарку.

— Що воно?

Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки багатоголоса, урочиста, хвилююча пісня:

А вози риплять,
а ярма брянчать,
а воли ремигають.
А попереду отаман
у сопілочку грає.

Всі забули на часину про хлопця, заворушились:

— Чумаки!

В селі вибігали з дворів назустріч чумакам дівчата, діти, поважні діди з палицями. Тільки й чути було:

— Чумаки! Чумаки!

Сусіди почали угадувати звідки, аж поки чумаки наблизились.

Аж ось Катря підняла вгору голову і крикнула радісно й сердито:

— А ось і наш волоцюга!

Усі повернулись в один бік.

За перелазом біліла сорочка і блищали сині Тарасові очі.

Без шапки, босий. Лице взялось смагою, — темне, як головешка, а на тій головешці білий чуб, як льон. Стоїть, не наважується йти до гурту.

Хмарні обличчя усіх одразу просяяли.

— Де це ти був?

— Де тебе носило й досі?

— Де ти волочився?

Стоїть, мовчить. Оглядає свою хату — не впізнає, ніби після довгої, кругосвітньої мандрівки.

— Де ж ти був оце, питаю? Чому не кажеш? — почав суворо батько.

Хлопець промовив стиха:

— Був у полі та заблудив.

— Бачили таке?

— Хто ж тебе привіз додому?

— Чумаки.

— Хто? — Всі стовпились коло хлопця. Хлопець розповів: стрінувся з чумаками, питають: “Куди йдеш? мандруєш?” А я кажу — в Кирилівку. А вони й кажуть: “Це ти йдеш у Моринці, а в Кирилівку треба назад. Сідай, кажуть, з нами, ми доведемо”. Та й посадили мене на віз. Дали мені батіг волів поганяти...

— Бачили такого! Чумакувати надумав уже.

— І як воно згадало, що з Кирилівки?

— Я ж казав, що знайдеться, — обізвався й сусід.

— ~~Такий~~ лобатий не пропаде.

— Ну, почумакував, тепер бери ложку та сідай вечеряти, — сказав батько. Хлопець тільки того й дожидав.

— Ну, чого ж тебе понесло в поле? чого? — допитувалась мати.

Мовчить та сьорбає з ложки, аж луна йде. Мати кивнула на його батькові:

— Як мотає — наче три дні не їв.

Розмова між дорослими пожвавішала. По вечері мати послала дітям на горбку коло сіней. Полягали. Тарас в середину, з одного боку Катря, з другого — Микита. Мати сіла коло їх. Сусіди посідали на призьбі, запалили люльки, вернулись до своєї розмови. Тарас тимчасом почав розповідати тихим голосом. Брат і сестра аж голови попіднімали. Крадькома прислухається мати. Далі, сміючись, до чоловіків:

— Ви послушайте, що оцей волоцюга вигадує: ста-

рий не придумає збрехати, як воно. Каже, що ходив він туди, де сонце заходить, бачив залізні стовпи, що підпирають небо, і ті ворота, куди сонце заходить на ніч, як корова в хлів. Розповідає, ніби сам тее бачив. Ой, Тарасе, що з тебе буде?

— Всі на кутку кажуть, що з вашого Тараса, ма-
буть, щось добряще вийде, — промовив сусід.

— Що вийде? — жартом обіззався батько. — Ото чули про Кармелюка, а це другий буде такий.

— Це той, що в панів однімає та наділяє бідних?

Починалася знову розмова про славетного Кармелюка, що саме гримів у той час на Поділлі. В селі затихло. Чути було інколи дівочий сміх на вулиці. Коло хати і над хатою гули хрущі. Діти спали.

Як той артист, що дожидав, поки все кругом його стихне, на все село защебетав десь поблизу соловей.

Запитання:

1. Що говорили люди про хлопчика Тараса?
2. Чому вони так про нього говорили?
3. Куди пішов малий Тарас?
4. Як він потрапив додому?

Наталя Забіла

КВІТЕНЬ

Весно, весно! Перші квіти
Розцвітають на землі.
Сині проліски привітно
Зводять вінчики малі.

І хоч, може, буде влітку
Більше квітів запашних,
Та для нас найперша квітка
Наймиліша від усіх.

Ми завжди її помітим,
З лісу в дім принесемо.
І тому цей місяць Квітнем
По заслuzі ми звемо.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Володимир Тарашук

Читальня української молоді
"ПРОСВІТА"
ім. Митр. А. Ментийського
Філадельфія — 23-а і Браун вул.

ВЕСНА В УКРАЇНІ

1. Ведмеді прокинулись

Хуртовина три доби лютувала в Карпатах та на решті вщухла. Вітер розігнав хмари, і в блакитному небі сліпуче виблискували залиті сонцем вершини гір.

Поруч майже чорною здавалася темна зелень ялинового лісу, що підступав до полонини.

Трохи нижче велетенські сірі буки здіймали вгору свої оголені гілки, і ніщо не нагадувало про те, що там, нижче, струмки з веселим дзвоном перестрибують з каменя на камінь, поспішаючи до гірського потоку, а на деревах вже почали розпукуватись бруньки.

З захованої серед уламків скель печери почулося чиесь бурчання. Олень, що недалеко, край галявини, обгризав кору на молодих гілочках, полохливо наставив вуха і раптом стрімголов кинувся в хаші, хоча гілки боляче били його по молодих, вкритих ніжною шкіркою рогах, які тільки почали відростати.

З печери з'явилася ведмежа голова. Понюхала повітря і зникла знову. А за хвилину, підштовхуючи легенькими стусанами двох малих ведмежат, що недавно народилися, вилізла стара ведмедиця.

Ведмеді залишили зимове лігво; у Карпатах почалась весна.

2. Бій тетеруків

Перші промені сонця осяяли верховіття дерев. Ранкові сутінки потроху танули — стало видно ліс, велике болото, молодий березовий гай за цим болотом і вкриті вересом піщані горби, порослі рідкими сосонками. Якщо вдень зійти на один з цих пагорків, на обрії можна побачити ріку Прип'ять, схожу на стрічку, і великий білий будинок школи в селі, на тому березі.

У лісі ще де-не-де лежить глибокий сніг, але на відкритих місцях його вже не залишилось.

Якесь гучне бурмотіння котиться над болотом. Іноді воно стихає, і тоді чути, немов хтось відсапується: "чуфф-фи", "чуфф-фи".

Залопотіли крила.

Нарешті!

Ще затемна ми прийшли сюди і заховались, щоб подивитися на токовище тетеруків.

Блискучий чорний птах сів недалеко на галявині, скоро прилетів другий, за ним третій, четвертий, п'ятий...

Розпустивши віялом хвосту з красиво вигнутими перами і сніжнобілою підбивкою знизу, трохи розставивши крила і черкаючи ними по землі, птахи підстрибували, кружляли на місці й один навколо одного, витягали шиї з настобурченим пір'ям, пристискали голову підборіддям до землі. То тут, то там починалися жорстокі бійки. І весь час було чути, як тетеруки бурмочуть і "чуфискають".

Токування почалося. Весна прийшла.

3. Недарма попрацювали

— Ці-ці-дзень, ці-ці-дзень... — влад з краплинами, що падають із стріх, весело перегукуються синички в садку, а в парку, що за ставком, раз-у-раз чути немов барабанний дріб: дррр-дррр. Це — дятел. Безупинно повторює свою пісеньку зяблик, сваряться, галасують коло гнід граки. У пари круків, що змостили гніздо на високій сосні серед парку, вже вилупились пташенята. Понабухали стежки на березі, на галявинах синенькими зірочками порозцвітали проліски.

Ось і шпаки прилетіли. Щовечора великою зграєю збираються вони ночувати на тій самій високій березі коло школи, що їм чомусь особливо сподобалась, і майже не звертають уваги на нові шпаківні, які ми порозвішували по садках та в парку. Хлопці навіть почали побоюватись, що шпаківні залишаться порожніми. Аж ось якось враз, неначе змовившись, порозліталися шпаки парами по шпаківнях, почали носити туди соломинки, сухе листя, стеблини трави. Синички теж заклопоталися коло своїх синичників. Недаремно ми попрацювали — нашим пташкам дуже сподобались їх нові оселі.

4. У степу

Сніг розтав. Зазеленіла озимина на полях, чорна, ще влого рілля парує на сонці, і над степом дрижить марево. Невтомно, то здіймаючись свічкою високо-

високо в блакитне небо, то падаючи аж до землі, дзвінко співають жайворонки.

Повилазили з нір ховрашки. Стане ховрашок коло хідника на задні лапки, свисне, потім перебіжить до другої норі, а при найменшій небезпеці — миттю сховається.

Ховрах.

Ховрашок — лютий ворог врожаю. Він з'їдає збіжжя, а соняшники чи кукурудзу, то як косою скосить.

Ми сьогодні майже весь день ходили по полі, ставили позначки біля нір, щоб їх легше було знайти і знищити.

Ходячи по степу, на межі, ми знайшли трое новонароджених зайченят. Вони затаїлись, щільно притулившись вушка до спини, сірі, як суха трава, і лише чорні оченята їх виблискували. А самі маленькі-маленькі, кожне вміщується на долоні.

Це перші “березневички”, як їх зовуть мисливці.

Запитання:

1. Як проводять зиму ведмеді?
2. Де є ведмеді в Україні?
3. Які ще є великі звіри в Карпатах?
4. Де є гори Карпати? (Покажіть їх на мапі).
5. Де в Україні ріка Прип'ять? (Покажіть її на мапі).
6. Які великі птахи водяться в лісах над Прип'яттю?
7. Як співають синички?
8. Для яких птахів діти будують хатки?
9. Чи є шпаки у вашій місцевості і чи тут їм також будують шпаківні?
10. Що таке озимина і ярина?
11. Якого звірка найбільше в степу?
12. Чи ховрашок корисний звірок чи шкідливий?

Народні приказки:

1. Весною. — бочка води, а ложка грязі. Восени — ложка води, а бочка грязі.

ВЕЛИКДЕНЬ

Великдень — найбільше християнське свято. В Україні Великдень святкується дуже гарно. Ще в суботу вже все готове: писанки пописані, крашанки покрашені, паски й ковбаси попечені, і все стоїть уже в гарному кошику, щоб нести святити.

Коли зайде сонце, то вже починають дзвонити в церкві. У суботу увечорі в церкві відправи нема, але там читають “Діяння апостолів”. Це така книга, у якій пишеться про діла Христових учнів. Люди стоять у церкві й під церквою, розмовляють, любуються тихою весняною нічкою.

Під церквою, десь збоку, розводять огонь. Коло вогню є й старші, але переважно молодь. Коло вогню, як кажуть в Україні, “люди Христа дожидають”. В цю ніч ніхто нічого не робить, нічого не їсть і не спить. Спати можна лише маленьким діткам. Кажуть люди, що хто в цю ніч спатиме, то він “проспить воскресіння Христове, а з ним і царство небесне”.

Чи ви придивлялися коли до повного місяця? Коли ні, то подивіться тепер. На місяці є дві темні плями, які нагадують двох людей. Є в Україні така легенда, що то брат брата на вилах тримає. А сталося це так:

Жили собі два брати. Були вони дуже багаті й зажерливі: все більше хотіли. Вони навіть у великодню суботу цілий день важко працювали. А коли вже всі люди йшли до церкви, то менший брат, дуже стомлений, пішов на сіно та й заснув там. А старший брат вирішив волам їсти дати. От він пішов у хлів, узяв вила і хотів набрати на них сіна, щоб волам у ясла кинути. Але замість сіна наколов на вила брата, який спав на тому сіні, і заколов його. Це була їм обом кара за гріх, бо у великодню ніч гріх їсти навіть скотині, гріх робити і гріх спати. Щоб усі люди знали про той гріх, то Бог і поставив їх на місяці, щоб весь світ бачив, як брат брата на вилах держить.

Ото тому й не сплять люди в цю ніч в Україні.

О півдванадцятій ночі починається відправа коло плащаниці. Закінчують цю відправу коло дванадцятій години ночі, а тоді всі люди, хор і священники виходять з церкви, роблять обхід навколо церкви (обходять тричі), а тоді зупиняються під дверима і свяще-

ник читає молитву: “Хай воскресне Бог і розвіються вороги Його!...” Це дуже гарна молитва. По закінченні цієї молитви, священник говорить до людей: “Христос воскрес!”, а люди відповідають: “Воістину воскрес!” Хор тоді співає “Христос воскрес із мертвих”, священник хрестом відкриває церковні двері, всі заходять у церкву і вже Великдень почався. Церква в той час му- сить бути зовсім порожня — ніхто не сміє залишатися, коли виходять на обхід.

Великодня відправа дуже гарна й довга. Кінчається вона вдосвіта. Тоді святять паски. А паски в Україні завжди святили під церквою, а не в хатах. Отак навко- ло церкви стоять кошики з пасками, писанками, ковба- сами та всякою іншою їжою, а на кожній пасці стоїть воскова свічечка. Вся церква обвита тим пишним він- ком з вогників. По закінченні відправи, всі виходять з церкви і знову роблять обхід навколо церкви. Коли йдуть третій раз, то тоді вже й паски святять. Аж тоді люди йдуть додому і вже розговляються, себто їдять свячене.

А тим часом сходить сонце і золотить цвіт на виш- нях, черешнях, морелях, сливах. Рясна роса вкриває все: і трави, і квіти, і листя на деревах. Щебечуть пташки. А всюди тихо та гарно — ніщо не шелесне навіть. Цілий світ тішиться, що Христос воскрес.

Ні, нема кращої ночі й ранку над великодні!

Завдання:

Розкажіть, як святкують Великдень в Україні і як свят- куєте його ви.

Народні приказки:

1. К Великодню сорочка, хоч лихенька, а би бі- ленька, а к Різду, хоч сурова, аби нова.
2. Що вбогий, що багатий — у Бога однакнй.
3. Як хто проти кого, то й Бог проти нього.
4. Нема волі, як на власному полі.
5. Своя стріха — своя втіха.

Василь Щурат

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Б'є сонечко в віконечко,
вістить: Христос воскрес!
І жайворон зо всіх сторін
лящить: Христос воскрес!
Цвіт в пахошах на radoшах
цвіте: Христос воскрес!
І дзвонить дзвін, мов навздогін
гуде: Христос воскрес!
Та й б'ються в склад у молодят
серця: Христос воскрес!
Гроби ж в одвіт на той привіт:
воістину воскрес!

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Ганна Черинь

З ЧУЖИНИ

Вітчизна весною квітне,
І лід на Дніпрі вже скрес...
Село білохате, рідне
Співає: "Христос воскрес!"

А ми на чужині знову
В чеканні, в німій журбі,
І знов терпеливість Христову
За приклад берем собі.

І молим Тебе ми, негідні,
Щоб сталося чудо з чудес —
Щоб вдома почули рідні
Привіт наш:

"Христос Воскрес!"

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

КВІТЕНЬ В УКРАЇНІ

Весна-красна дедалі впевненіше вступає в свої права на безкраїх просторах України.

В лісах, полях, садках, на річці — всюди відчувається її живлюще дихання. З теплим вітерцем напливає ароматна свіжість від зелено-димчастих лісів. З сережок вільхи та ліщини, що почали цвісти ще в березні, злітають легенькі золотисті хмаринки при найменшому коливанні повітря. Безліччю дрібних квітів укрились безлисті гілки в'язів, кленів. Позвисали, немов величезні зеленкувато-червоні гусені, суцвіття на осиках та тополях. Під кінець місяця ніжнозелена черемшина надіває намисто дрібненьких сріблястих бусинок набубнявілих пуп'яшків. На зміну блакитним проліскам та білим підсніжникам розцвітають світлопурпурові грона рясту. Де-не-де серед молоді травички миготять зірочки гусячої цибулі.

У сосняках піднялись на волохатих стеблинах лілові квітки соню, привітно повернувши свої віночки до сонця.

Крізь прілу лісову підстилку пробиваються коричнюваті, поморщені капелюшки перших весняних грибів — зморшків та стряків. Вони істинні, тільки перед готуванням з них страв їх треба перемити та проварити.

По землі сновигають всілякі жуки, павуки, мурашки. В повітрі літають мухи, різнокольорові метелики. Скупавшись у золотому пилку квітів, з першим взятком поспішають до вуликів бджоли. Басисто гуде біля червоно-синіх медуниць бархатистий джміль.

По мілких водоймах, де сонце добре прогріло воду, починають відкладати слизьку прозору ікру жаби, ропухи.

Після довгого зимового сну, повилазили з підземних схованок і гріють проти сонця свої холодні тіла вужі, гадюки, безногі ящірки-веретільниці.

Вийшли річки з берегів, розлилась вода по луках, низинах, з'єднала з основним річищем заплавні озера, стариці. Весняна повідь вигнала з обжитих нор мишей, полівок, водяних щурів. Рятуються вони тепер на не-

великих острівцях, стовбурах затоплених дерев, і тут стають легкою здобиччю чайок, ворон, хижих птахів.

Вдень і вночі проносяться зграї водоплавної та болотяної дичини, що поспішає на північ, до місць гніздування. У блакиті неба з'являються меткі ластівки. Далеко лісом лунає перше кування зозулі.

— Одуд тут! Одуд тут! — кричить на вигоні чубатий одуд.

Від схід сонця і до пізнього вечора неймовірний гамір і метушня чується у гніздових колоніях граків. У їх гніздах, а також у гніздах сірих ворон, сорок, горобців можна знайти повні кладки яєць.

У затишних кублах білок народжуються сліпі й голі більченята. Приводять малят лисиці, куниці та інші звірі.

Незабаром в садах вкриються рясним цвітом абрикоси, сливи, черешні, вишні.

Квітень — місяць пташиних пісень, запашних квітів, ніжної зелені. Розквітчана, гомінка й бадьора природа зустрічає весняний травень.

На ланах ідуть весняні польові роботи. Садять дерева понад шляхами, в полезахисних смугах, на вулицях міст і сіл. Під кінець місяця висаджують у відкритий ґрунт розсаду ранньої капусти, а згодом і розсаду помідорів.

Майже щороку в квітні бувають ранкові приморозки. Щоб запобігти загибелі цвіту на плодкових деревах, у садках заздалегідь розкидають купи соломи, хмизу, гною і запалюють їх при зниженні температури до $+2$ — $+1$ ступнів Цельсія. При цьому треба стежити, щоб купи куріли, а не горіли вогнем.

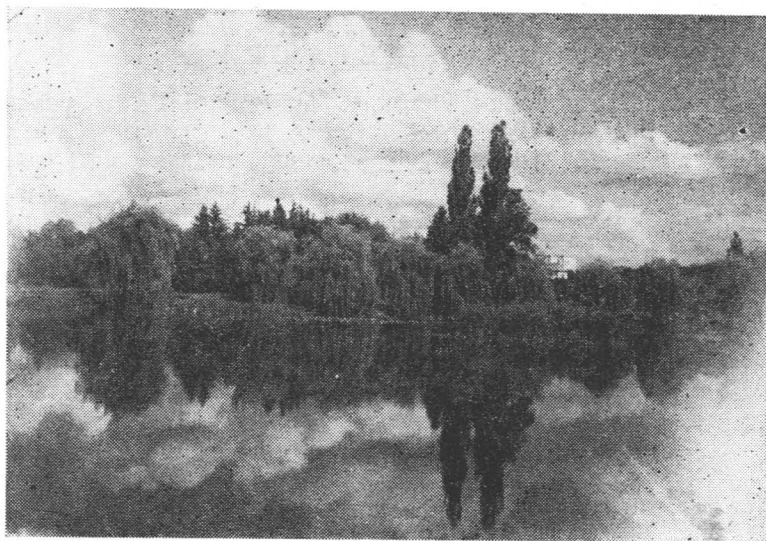
Зпитання:

1. Як оберігають цвіт садових дерев від морозу?

Завдання: Опишіть ознаки весни в Україні: у лісах, у полях, у садках, у річках та озерах і в повітрі.

Народні приказки:

1. Сій у грязь, то будеш князь (сій рано, поки ще земля не пересохла).
2. Роби, небоже, то й Бог допоможе.

Ставок у Млієві на Київщині.

Тарас Шевченко

КАЧЕЧКА

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.

Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпочуться качаточка
Поміж осокою.

А качечка впливає
З качуром за ними.
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

СИМОН ПЕТЛЮРА

Симон Васильович Петлюра був найбільшим українським провідником нашого часу. Під його керівництвом Україна звільнилась від Росії.

Народився Симон Петлюра 10 травня 1879 року в місті Полтаві. Батьки його були з козацького роду. Коли Петлюра вчився, то тоді ще не було українських шкіл. Російська влада не дозволяла вчитись по-українськи. Коли в когось знаходили українську книжку, а особливо Шевченкового “Кобзаря”, то його забирали до в'язниці, або засиляли в Сибір.

Учився Симон Петлюра в духовній семінарії. Духовна семінарія — це школа, у якій

вчать на священика. Симон був дуже гарним і товариським хлопцем. Всі його любили: і студенти і професори. Він гарно говорив на зборах, грав на скрипці, співав та керував студентським хором.

Хоч влада й забороняла студентам читати українські книжки, але Симон Петлюра їх читав. Особливо він любив “Кобзаря”, якого майже всього знав напам'ять. З тих книжок та від своїх батьків і навчився Петлюра любити Україну і свій народ.

“Одного разу студентський хор співав пісню “Б'ють пороги”. Слова цієї пісні написав Тарас Шевченко,

а музику уклав Микола Лисенко. Коли Микола Лисенко довідався, що хор Симона Петлюри в Полтаві співатиме “Б'ють пороги”, то він приїхав, щоб послухати свою пісню. У Полтаві, як і по всій Україні, дуже Любили Лисенка і на той концерт зібралося багато людей. Всі вони радісно вітали Лисенка й Петлюру. Владі не сподобалось, що українці так люблять свої пісні і своїх великих людей. Симона Петлюру обвинуватили, що він навмисне співав цієї пісні, щоб підбивати українців проти Росії. За те його звільнили зі школи й видали йому “вовчий квиток”. “Вовчий квиток” це такий документ, з яким більше ні в яку школу не приймуть.

Після того Симон Петлюра багато читав і вчився, багато мандрував. Він довгий час жив на Кубані, їздив закордон, жив у Львові, у Москві та багатьох інших містах. Всюди він гуртував людей на боротьбу за волю України.

В 1917 році в Росії почалася революція. Українці, які були в царській армії, скинули царя. Тоді Симон Петлюра негайно виїхав з Москви в Київ і тут почав творити українське військо. Україна стала самостійною державою, на чолі якої був професор Михайло Грушевський. Почалася війна з Росією за свою волю. Головним отаманом нашого війська став Симон Петлюра.

На Київ наступали російські комуністи. Вів їх страшний ворог нашого народу Муравйов. Петлюра на чолі нашого війська обороняє Київ. Росіяни, щоб допомогти Муравйову, підняли повстання проти України в самій столиці — Києві. Повстання було дуже сильним, бо росіяни захватили Арсенал. Арсенал — це великі фабрики в Києві, де робили зброю. У нас було зброї мало, а в росіян багато.

Але проти російських повстанців пішов Петлюра з своїми гайдамацькими полками. Він завжди був на першій лінії бою, заохочував своїх вояків битись за волю України. Вояки його дуже любили і за ним ішли навіть в огонь. Петлюра це повстання придушив. Лише одних полонених взято понад тисячу чоловік. У полон до Петлюри попала й найстрашніша комуністка Євгенія Бош. Україна тішилась і дякувала Петлюрі, що він урятував столицю від російських комуністів.

У боротьбі проти Росії Україні помагали й німці. Та вони також не хотіли України. Вони тільки хотіли

нашого хліба, сала й цукру. Тому вони арештували весь наш уряд. Посадили до в'язниці й Петлюру. Згодом усіх повипускали, але Петлюру тримали у в'язниці 4 місяці. Як тільки його випустили, то він зараз же почав готувати повстання проти німців.

Весь наш народ підтримував Петлюру в цій боротьбі. Німці були розбиті й утікли з України. Петлюра вступив у Київ на чолі великого й сильного війська. Його і його козаків кияни стрічали з квітами й музикою, як завжди народ стрічає своїх найбільших героїв.

Після визволення України від німців Петлюра ще довго воював з російськими комуністами. Та Росія цей раз тимчасово перемогла Україну і Петлюра з українським військом пішов на еміграцію. На еміграції він не припиняв боротьби. Він тільки чекав нагоди, щоб знову піти війною на Росію. Це добре знали російські комуністи. Вони вирішили вбити Симона Петлюру. Для цього вони вислали у Францію, де жив Симон Петлюра, своїх агентів-убивників. Один з них, жид Шварцбард, підстеріг Симона Петлюру беззбройного на вулиці і вистрілив у нього сім куль.

Симон Петлюра умер на місці...

Сталося це 25 травня 1926 року.

Весь народ оплакував свого героя. По всій Україні люди хвилювалися й нарікали на Росію за це вбивство. Українські патріоти роздавали листівки, у яких закликали відомстити за смерть Головного Отамана українського війська. По церквах правили панахиди за спокій його душі. Це дуже налякало комуністів. Вони зібрали багато війська й поліції, щоб не почалось повстання. Багатьох українців тоді арештували й заслали на Сибір.

Нікого так не бояться більшовики, як Петлюри. Тепер, по його смерті, навіть його ім'я лякає їх. Ще й досі вони всіх українців, що борються з Росією, зовуть петлюрівцями. Коли на когось в Україні скажуть: "Це петлюрівець", то вже він не житиме — його задуть у в'язниці. За царя всіх українських патріотів звали мазепинцями (від гетьмана Івана Мазепи, що боровся проти Росії). За Леніна й Сталіна всіх добрих українців зовуть петлюрівцями. Але мазепинець і петлюрівець для всіх українців найлюбіші імена.

Будьмо всі такими, як були Мазепа й Петлюра.

Запитання:

1. Де народився Симон Петлюра? Покажіть це місто на мапі, подивіться, над якою річкою воно стоїть і куди та річка впливає?
2. У якій школі вчився Симон Петлюра і за що його з неї звільнили?
3. Защо молодого Петлюру любили товариші?
4. Коли почалася революція в Росії, хто її почав?
5. Що зробив Петлюра в 1917 році?
6. З якими ворогами боролося українське військо на чолі з Петлюрою?
7. Хто вбив Симона Петлюру?
8. Кого зовуть російські комуністи петлюрівцями?

Завдання:

Напишіть письмову роботу на тему: За що я люблю Симона Петлюру?

Народні приказки:

1. Справжній козак катом не буде.
2. Щирий козак ззаду не нападає.
3. Москаль з брехнею світ пройде, а назад не вернеться.

Платон Воронько

ЛИПКА

Я маленька липка,
Виросту велика, —
Не ламай мене.

Від дощу сховаю
Вранці серед маю, —
Ти полий мене.

Я медовим цвітом
Зацвіту над світом, —
Бережи мене.

Будемо з тобою
Ми рости обоє, —
Ти люби мене.

Тінь тобі я кину
У гарячу днину, —
Ти шануй мене.

Виростеш за роки,
Підеш в світ широкий, —
Не забудь мене.

Запитання:

1. Чого домагається маленька липка від дитини?
2. Чому ми мусимо оберегати дерева?

С. Васильченко

Д О Щ

Тихо і нудно, і спека пекельна... Нікуди вже далі — ось-ось має щось трапитись.

І десь далеко, за темною смугою лісу, обіззався грім. Щось насувало грізне.

Потемніло, завітрило, закрутила курява.

Гримнуло ближче, немов звалив хтось на поміст деревину, загуркотіло й покотилось у небі.

Вітер ущух. Між листом зашелестів густий рівний дощ. А на небі зчинилась гуркотнява: кидало колод-дям, ламало, трощило, і луною розкочувавсь гук над хмарами по широких небесних просторах.

А з-під тієї тарахкотні тихо сіявся на прив'яле листа, на присмажені трави й хліба, як з-під каміння в млині борошно на кіш, дрібний, як роса, холодний дощ.

Тихо шуміла трава під бризками, захиляючись ковтала воду суха земля, прискало й плюскотіло віття на дереві:

Завдання:

Розкажіть, використовуючи слова цього опису, про якусь вашу пригоду під час дощу.

Загадки:

1. Без рук, а стукає.
2. Ревнув віл на сто гір, на тисячу городів.

Народня приказка:

Дощ — глухий, бо Бог йому каже: іди, де просять, а він пішов, де косять.

А. Малишко

Д О Щ

Дощик, дощик голубий
колосків не оббий...

Ти спадай на межу,
я тобі таке скажу:

— Понад ріки та ліси
хмари - вдари понеси,
крапельками росяними
над ланами вівсяними,
цебром, цебром, цебрицею
над нашою пшеницею.
Лийся тихо вдалині
на гречки та ячмені,
на гречки та ячмені, —
буде весело мені.

Запитання:

Чому буде весело, коли піде дощ?

Микола Гоголь

ДНІПРО

Чудовий Дніпро тихого, погідного дня, коли вільно й плавно несе крізь ліси й гори повні води свої. Ані ворухнеться, ні загуркотить. Дивишся — і не знаєш. Лине чи стоїть на місці його величчя широчінь.

І здається, ніби всього його вилито із скла. І ніби він — блакитний дзеркалевий шлях, безмірно широкий, без кінця довгий, мерехтить і в'ється зеленими просторами.

Любо тоді і палючому сонечку глянути з високости та спустити проміння в холод скляних вод, і любо прибережнім лісам яскраво відбиватися у водах... Пишний! У цілому світі нема ріки кращої за нього.

Чудовий Дніпро і теплої літньої ночі, коли все спить: і людина, і звір, і птах, тільки сам Бог величньо оглядає і небо і землю, і величньо струшує ризу. Від ризи розлітаються зорі; зорі палають і світять над світом, і всі разом відбиваються у Дніпрі.

Чорний ліс, обвішаний сонними воронами, і старі розламані гори, нахилившись, силкуються хоч довгими тінями закрити його. Дарма! Нема нічого такого в світі, що здолало б покрити Дніпро.

Синій-синій рине він плавким розливом, і серед ночі, як і серед дня, видно його, скільки оком скинеш.

Пеститься й пригортається він до берегів від нічної прохолоди і стелить по собі срібну стягу, і вона спалахує, немов лезо доброї шаблі; а він синій, знову заснув. Чудовий і тоді Дніпро, і нема в світі ріки, кращої за нього.

Коли ж заходять по небу сині хмари, а чорний ліс хитається до коріння, дуби тріщать, а блискавка, ламаючись між хмарами, раптом осяє увесь світ, — страшний тоді Дніпро!

Водяні горби гуркотять, б'ючись об гори, і з блиском та стогоном відбігають назад, і плачуть, і квилять у далині. Дико чорніють поміж войовничими хвилями обгорілі пні і каміння на березі, що випнувся вперед.

І б'ється в берег, то здіймаючись угору, то спускаючись униз, човен, що хоче причалити до берега. Хто з козаків наважився гуляти в човні тоді, коли розгнівався старий Дніпро?..

Запитання:

1. По яких державах тече Дніпро? (Подивіться на мапі).
2. У якій державі Дніпро найбільший і найкращий?
3. Як зветься та частина Чорного моря, що в неї впливає Дніпро?
4. Перечитайте ще раз цей опис і скажіть: у яку пору доби описує Микола Гоголь Дніпро? А в яку погоду?

Народні приказки:

1. Запінівся, як Дніпро на порогах! (Так кажуть про людину, яка дуже розгнівається).
2. Там такі жита, як Дніпрові хвилі!
3. Біла, біла, наче в Дніпрі купана! (Так говорять про дівчину з білим, гарним личком).

Степан Руданський

СТО ВОВКІВ

“Чого, жидку, так збілів?
Що з тобою сталось?”
Та за мною через став
Аж сто вовків гналось!”

“Бог з тобою! Сто вовків?
Та село почуло б!”

“Та воно, пак, і не сто,
А п'ятдесят було!”

“Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?”

“Ну, Іванцю!.. нехай так,
Але десять гналось!”

“Та і десять не було!
Знаць один усього?”

“А як один, то не вовк?
Страшно і одного!”

“А може то і не вовк?”

“А що ж то ходило?

Таке сіре та мале,
А хвостик, як шило?..”

Завдання:

Прочитайте цей вірш в особах: один за жидка, а другий за його співрозмовника.

Народні приказки:

1. У страху очі великі.
2. Полоханий заєць і пенька боїться.
3. Сила воляча, а розум курячий.
4. Орел мухи не ловить, а слон за мишею не ганяється.

Л. Глібов

СИНИЦЯ

Синиця славу розпустила,
що хоче море запалить,
що море, буцімто, згорить,
така, бач, є у неї сила.
За вітром слава полетіла
по всіх усюдах і кутках,
по байраках і по садках,
далеко — аж за сине море...
Усім, хто був на морі, горе;

ану — до берега тікати,
мерщій добро своє ховати
од проклятущої Синиці.
Як назліталось тії птиці,
як назбиралося звірей,
людей —

дивитися на чудасію!..
А пересудливі жінки
побрали ще й ложки,
бо мали ту надію,
як море стане закипати,
щоб юшки добре посьорбати,
якої зроду не сьорбали
(вони вже, бачте, позивали
скрізь по обідах куштувати).
От ждуть вони, стоять.
— От-от уже почне кипіти, —
хтонебудь нищечком мовляє, —
ось цитьте, зараз запалає...
А море все собі гуляє,
і не кипіти, і не горіти.
Так що ж Синиця?.. Та

мовчить!

І запалити — не запалила,
а тільки слави наробила
та з сорому й сховалася кудись.
За цюю капосну дурницю
полаяли Синицю
та й розійшлись.
Яка ж в цій байці, браття, сила?
А та: ніколи не хвались,
поки гаразд не зробиш діла.

Завдання:

Випишіть з цієї байки слова, які стверджують хвалькуваті обіцянки синиці.

Народні приказки:

1. Поки хвалько нахвалиться — будько набудеться.

2. У моїх батьків — сім байдаків, а восьмий нагружається та у Дніпрі гойдається. (Так говорять про хвалька, що хизується своїм багатством).

Б. Грінченко

ЗОРІ

Мамо люба, глянь, як сяють
ясно зорі золоті.

Кажуть люди — то не зорі,
душі сяють то святі.

Кажуть: Хто у нас на світі
вік свій праведно прожив,
хто умів людей любити,
зла ніколи не робив,

того Бог післав на небо
ясно зіркою сіять...

Правда, мамо, то все душі,
а не зорі там горять?

Так навчи ж мене, голубко,
щоб і я так прожила,
щоб добро робити вміла,
а робить не вміла зла.

О. Олесь

НАС ЖДУТЬ

Нас ждуть, що знову ми прилинем
У рідні села і міста,
Що ми ярмо з народу скинем
І Матір знімемо з хреста.

Нас ждуть по тюрмах бідні бранці,
І сплять, нас бачучи у сні,
Щоб знов в сльозах устати вранці
І гризти ґрати навісні.

Нас ждуть в ярах і пущах темних
Голодні й голі втікачі
І вже до гуркотів таємних
Не прислухаються вночі.

Нас ждуть в зеленій Буковині,
У Закарпатті, і в Галичині.
На кожному кроці України,
Де тільки падали в борні.

Де впала крові хоч краплина,
Де тільки тихий стогін чуть,
Всі, як душа одна, єдина,

Нас ждуть.

З М І С Т

Т. Шевченко — Заповіт	4
К. Ушинський — Діти в гаю	4
Н. Забіла — Вересень	6
** — Чоловік та лев, казка	7
М. Коцюбинський — Харитя	9
П. Грабовський — Любо, привільно	15
Г. Скребиський — Лосеня	16
Н. Забіла — Жовтень	20
Л. Українка — Біда навчить	21
Н. Забіла — Пісня зрочок	25
Т. Шевченко — Ой, діброво	26
О. Стороженко — Дорош	27
Л. Українка — Мамо, іде вже зима	31
С. Підгайний — Втеча з Соловок	32
** — Усі гори зеленіють	36
Т. Шевченко — Калина	37
Л. Глібов — Вовк і Кіт	38
П. Мирний — За підпасича	40
** — Стоїть явір над водою	42
П. Волиняк — Васильків лист	44
** — Різдво в Україні	52
** — Добрий вечір тобі	55
О. Олесь — Ялинка	55
А. Чумаченко — Миклуха-Маклай у папуасів	56
В. Сосюра — Київ	65
Т. Франко — Фарбований лис	66
С. Васильченко — Дитинство Тараса Шевченка	71
Н. Забіла — Квітень	74
В. Тарашук — Весна в Україні	75
** — Великдень	78
В. Щурат — Христос воскрес!	80
Г. Черінь — З чужини	80
В. Пархоменко — Квітень в Україні	81
Т. Шевченко — Качечка	83
П. Волиняк — Симон Петлюра	84
П. Воронько — Липка	87
І. Багряний — Рідна мова	88
С. Васильченко — Дощ	89
А. Малишко — Дощ	89
М. Гоголь — Дніпро	90
С. Руданський — Сто вовків	91
Л. Глібов — Синиця	92
Б. Грінченко — Зорі	94
О. Олесь — Нас ждуть	94

СЛОВО ДО ВЧИТЕЛІВ

Випускаючи у світ цю читанку, я хотів виповнити ту важну прогалину в шкільних підручниках, яка є сьогодні.

В цій читанці я свідомо не дав так званого “канадійського й американського матеріалу”, вважаючи за непотрібне й неможливе конкурувати з канадійськими й американськими школами. Я мав на меті доповнити ці школи, себто дати нашим дітям те, чого вони в них не одержать. Шкода буде закидати мені “нельояльність”, бо я певен, що Канаді й США не тільки в майбутньому, а вже й сьогодні треба найбільше громадян, які знають не тільки українську мову, а й Україну. Ця книжка саме й прислужиться у готуванні з наших дітей таких громадян Канади і США.

Читанка призначена для 4-ї класи рідних шкіл, хоч признаюся, що більшість матеріалу, вміщеного в ній, в умовах України відповідала б лише програмі 3-ї класи. Це зниження я зробив свідомо, враховуючи стан нашої освіти на американському континенті.

Так само можна закинути брак історичного матеріалу в цій книжці. Але я вважаю, що нам пора вже врешті мати спеціальні книжки з історії, бо в загальній читанці подати всю історію неможливо.

Звертаю особливу увагу вчителів на приказки. Я намагався, скільки це було можливо при відсутності етнографічних збірників, подати їх так, щоб вони не тільки допомогли учневі краще зрозуміти текст, а ще й підсилили його. Чимало приказок взято зі збірника О. Степового, якому щиро дякую за його корисну працю.

Порядок текстів я намагався розташувати так, щоб вони не обмежували вчителя циклами. Тому вчитель може, в разі потреби, “перескакувати”, вибираючи матеріал, який на його думку міг би краще надатись для його учнів сьогодні.

Буду вдячний всім колегам-вчителям і батькам за їх критичні завваги до цієї книжки.

У другому виданні її постараюсь всі ті завваги використати.

П. Волиняк

УВАГА ВЧИТЕЛІ Й БАТЬКИ!

Вже є в роботі і скоро вийдуть з друку:

Читанка для 3-ї класи, стор. 96, ціна — \$1.00.

Читанка для 5-ї класи, стор. 112, ціна — \$1.25.

Замовляти у видавництві “Нові Дні”.

Читальня для молоді

“МОЛОДА НЕЗНАЙКА”

ім. Митр. А. Шепського

Філадельфія — 23-а і Браун вул.

Ціна : \$1.00

